Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Տփխիսում գրվում են խմբագրատանը.
Հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տելեֆոն № 2—53.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Ցայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզվով
Ցայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.
Տպարանի տելեֆոն № 67.

ՄՇԱԿ

ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ". TIFLIS, Rédaktion du journal „MSHAK".

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎԵՐՋԸ 4 ՌՈՒԲԼԻ.

Սեպտեմբ. 1-ից մինչև հոկտ. 1-ը 85 կ. Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ. ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ և 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ.

Ցայտարարութիւնների համար պիտի վճարել I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.

Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торгов. Дома Л. и Э. Метцль и К°, Мясницкая, д. Сытова, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Վիլնօյում՝ Большая, 38, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԸ

ՏԵՂԱՓՈԽՎԵԼ Է ՆՈՐ ԲՆԱԿԱՐԱՆ улица Пасневича, № 1 և բաց է ամեն օր, բացի կիրակի և տօն օրերից, առաւօտեան ժամը 10—11-ը, իսկ երեկոյեան ժամը 6—7-ը.
(առ.) 656. 1—1

ԹԻՖԼԻՍԻ ԲԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

հրաւիրում է այն անձանց, որոնք ցանկանում են իրանց վրա վերցնել քաղաքային երկու հիւանդանոցների՝ Արամեանի և Ալէքսանդրովսկի, երկու ապաստարանների՝ ծննդաբերական, հոգեկան հիւանդների և քաղաքային Միքայէլեան արհեստաւորաց դպրոցի ուտեստեղէնի մատակարարումը: Մսի, հացի և կաթի մատակարարութեան համար կարելի է տալ առանձին յայտարարութիւններ: Պայմանների և կոնդիցիայի ծրագրերի և միւս բոլոր անհրաժեշտ տեղեկութիւնների մասին կարելի է դիմել քաղաքային վարչութեան մթերային բաժանմունքը: Ցայտարարութիւնները գցվում են վարչութեան I բաժանմունքում նրանց համար յատկացված արկղը: Ցայտարարութիւնները կարելի է տալ մինչև սեպտեմբերի 10-ը:
(առ.) 642. 3—3

ԴՊՐՈՑ-ՊԱՆՍԻՈՆ ու ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷԶ ԵՐ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻ

Բէբուտովսկայա, № 5.
Ընդունվում են աղայ և աղջիկ և պատրաստվում բոլոր միջնակարգ դպրոցների համար:
(առ. օ.) առ. 636. 5—5

«ՄՇԱԿԻ» ՅՈԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ հրատարակութեամբ
Լոյս տեսաւ եւ վաճառվում է
Լ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆԻ կազմած

„ՄՇԱԿԻ" ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ (1872–1912)

Հանգուցեալ Գր. Արծրունու, Անդր. Արծրունու, Րաֆֆիի, Գ. Սունդուկեանի, Ա. Արփիարեանի, Ց. Տէր-Մարկոսեանի, Ալ. Քալանթարի և Հ. Առաքելեանի պատկերներով:
Գիրքը բաղկացած է 132 էջից, տպված է ամենալաւ թղթի վրա եւ պարունակում է իր մէջ «Մշակի» 40 տարվայ համառօտ պատմութիւնը, բոլոր խոշոր երեւոյթների, բելլետրիստ. երկերի, նշանաւոր յօդուածների եւ այդ ժամանակամիջոցում «Մշակի» ունեցած աշխատակիցների եւ թղթակիցների անունների յիշատակութիւնը:

ԳԻՆՆ Է 50 ԿՈՊ.

Պահեստը Թիֆլիսում, «Մշակի» գրասենեակում:
«Մշակի» բաժանորդները ճանապարհածախք չեն վճարում:
ԳՐՔԻ ՎԱՃԱՌՈՒՄԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ԶՈՒՏ ԱՐԴԻՒՆՔԸ ՅԱՏԿԱՑՎՈՒՄ Է «ՄՇԱԿԻ» ՖՈՆԴԻՆ:
(առ.) 0—25

«ՄՇԱԿԻ» ՅՈԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ԿԱՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ հրատարակութեամբ
Լոյս տեսաւ եւ վաճառվում է

„ՄՇԱԿ" ԵՒ ՀԱՅ ԿԻՆԸ

(«Մշակի» 40-ամեայ յոբելեանի առիթով)

I հատոր

Այդ հատորի մէջ ամփոփված են 1872 թւականից մինչև 1891 թւականը «Մշակի» մէջ լոյս տեսած առաջնորդողները, յօդուածները և բանաստեղծութիւնները, որոնք նուիրված են կանանց հարցին ընդհանրապէս և մասնաւորապէս հայ կնոջ առաջխաղացման գործին:
Գիրքը բաղկացած է 7+294 մեծադիր էջից, տպված լաւ թղթի վրա, Գր. Արծրունու մեծադիր գրաւիւր պատկերով:

Գինը ՄԷԿ րուբլի:

Պահեստը Թիֆլիսում, «Մշակի» գրասենեակում:
«Մշակի» բաժանորդները ճանապարհածախք չեն վճարում:
ԳՐՔԻ ՎԱՃԱՌՈՒՄԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ԶՈՒՏ ԱՐԴԻՒՆՔԸ ՅԱՏԿԱՑՎՈՒՄ Է «ՄՇԱԿԻ» ՖՈՆԴԻՆ:
(առ.) 0—28

ԿԱՊՈՒԹԵԱՆ դէմ ֆրանսիական ժողովրդական միջոցը տարածելու նպատակով մենք վաճառում ենք փոքրիկ արկղիկներով, իւրաքանչիւրի մէջ

20 դեղհատ

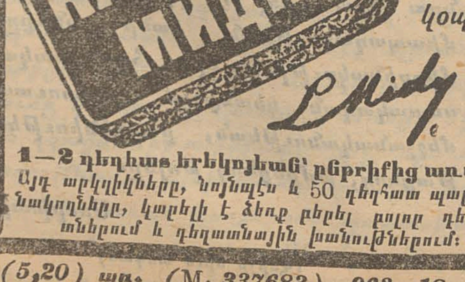

Գինը 50 կոպէկ

1—2 դեղհատ երեկոյեան՝ ընթրիքից առաջ:
Այդ արկղիկները, նոյնպէս և 50 դեղհատ պարունակողները, կարելի է ձեռք բերել բոլոր դեղատներում և դեղատնային խանութներում:
(5,20) առ. (М. 337683) 962. 18—17

ԲԱԶՄԱՉԱՐՉԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

II

Թիւրքաց իշխանութիւնները, թէ Աբդիւլ-Համիդի, թէ Իթթիհադի կեղծ սահմանադրական ռեժիմի օրով միշտ աշխատել են արդարացնել հայերի դէմ քիւրդերի և թիւրքերի ձեռքով գործվող կեղեքումները և կոտորածները նրանով, թէ խալամ ժողովուրդը չէ կարողանում հաշտվել այն մտքի հետ, որ քրիստոնեաներին տրվեն առանձին և արտօնեալ իրաւունքներ, թէ հայերին պաշտպանելու հանդէս են գալիս եւրոպական պետութիւնները, վիրաւորելով դրանով Թիւրքիայի արժանապատուութիւնը:

Եւ թէև հայերին ոչ մի արտօնեալ իրաւունք չէ տրվել 1878 թւից ի վեր, երբ կնքվեց Բեռլինի դաշնագիրը, թէև եւրոպական պետութիւններից ոչ մէկը ոչ մի իրական օգնութիւն չէ հայթայթել հայերին, թէև առաջարկված ռեֆորմների բազմաթիւ ծրագիրներից ոչ մէկը չէ իրագործվել, բայց թիւրքերը և քիւրդերը միշտ խէթ աչքով են նայել հայերի վրա և իրանց ագրեսիվ գործողութիւնները հայերի դէմ արդարացրել եւրոպացիների ցոյց տուած համակրութեամբ և մշակած պլատոնական ծրագիրներով:

Այժմ էլ, ինչպէս հաղորդում են հեռագիրները, թիւրքաց կառավարութիւնը յայտնել է, թէ հայերի ջարդերի պատճառը՝ հողային հարցն է, այսինքն այն հանգամանքը, որ հայերը պահանջում են վերադարձնել իրանցից խլված հողերը:

Չը նայելով որ դեռ ոչ մի թիզ հող չէ վերադարձված հայերին, բայց նոյն իսկ արդարացի պահանջը՝ վերադարձնել խլված հողերը՝ գրգռում է քիւրդերին և թիւրքերին և առաջ բերում կոտորած:

Եւ ինչու այդքան հեշտութեամբ քիւրդերը և թիւրքերը կարողանում են ջարդեր կազմել:

Որովհետև, առաջին, տեղական թիւրք իշխանութիւնները կամ ծածուկ աջակցում են նրանց, կամ աչք գոցում. երկրորդ, որ գլխաւորն է, հայերը անզէն են:

Սահմանադրութեան հրատարակված երկրի մէջ թիւրքը, քիւրդը իրաւունք ունի զէնք կրել, իսկ հայը՝ ոչ:

Սուլթան Համիդի ամբողջ թագաւորութեան օրով հայ յեղափոխականները, գլխաւորապէս դաշնակցականները, միլիոններ կորզեցին հայ ժողովրդից՝ որպէսզի Թիւրքիայի հայ ժողովրդին զէնք մատակարարեն ինքնապաշտպանութեան համար, և սակայն միլիոնները անհետացան, մանելով մեծ մասամբ այդ յեղափոխականների որկորները, իսկ թշուառ թիւրքահայը չունեցաւ զէնք, մնաց անպաշտպան:

Ցեղափոխութիւնից յետոյ ստեղծվեց շատ նպաստաւոր դրութիւն թիւրքահայերի համար՝ ձեռք բերել որոշ արտօնութիւններ, օրինակ, զէնք կրելու արտօնութիւնը՝ մուսուլմանների հետ հաւասար, և ուրիշ իրաւունքներ, բայց եթէ այդ չը կատարվեց և թիւրքահայը մնաց թշուառ և ողորմելի, անզէն, իրաւազուրկ—դրա պատճառը եղան թիւրքահայ ինտելիգենցիան և հայ յեղափոխական կազմակերպութիւնները, մանաւորապէս Դաշնակցութիւնը, որը, ինչպէս կը տեսնենք, ամենամեծ պատասխանատուն է ազգի և պատմութեան առաջ, խղճմտանքի առաջ, թիւրքահայ ժողովրդի այժմեան աղէտալի և անտանելի վիճակի համար:

Թիւրքիայի հայ ինտելիգենցիան այն մեծ սխալը գործեց, որ, երիտասարդ-թիւրքերի առաջ բերած յեղափոխութիւնից յետոյ, առաջին իսկ նուագում, գրկաբաց ընդունեց դաշնակցականներին՝ առանց քննելու, առանց կշռադատելու, առանց նկատողութեան առնելու ռուսահայերի կարծիքը և վերաբերմունքը, և ոչ միայն ընդունեց իբրև «ազգային փրկիչներ», այլև չէզոքացնելով իրան, ամբողջովին նրանց վերապահեց ազգային բոլոր գործերի ղեկավարութիւնը: Եւ դաշնակցականները, փոխանակ աշխատելու օգուտ քաղել այդպիսի բարեպատեհ հանգամանքից և ծառայել ժողովրդին ու դրանով քաւել իրանց մեղքերը և գործած սխալները, աւելի լաւ համարեցին Եսաւի դերը խաղալ և մի ոսպէ ապուրի համար ծախել ազգը և ազգի իրաւունքներն ու շահերը: Նրանք ոչ թէ ընդդիմադիրների դերը բռնեցին հանդէպ թիւրքական կառավարութեան, մանաւանդ երբ Ադանայի ջարդը տեղի ունեցաւ, նրանք ոչ թէ իրանց ոյժը, եռանդը գործ դրին պահանջելու, որ խսկապէս ռեֆորմներ մտցվեն Հայաստանում, այլ ամօթալի դաշն կապելով տիրապետող Իթթիհադ կուսակցութեան հետ, իրանց վարմունքով և գործելակերպով մեծապէս նպաստեցին հայոց ազգային իշխանութեան՝ այն է պատրիարքի և ազգային ժողովի հեղինակութեան թուլացման և ջնջման: Երիտասարդ-թիւրքերի կառավարութիւնը ամեն կերպ աշխատում էր չէզոքացնել հայոց պատրիարքարանի և ազգային ժողովի իրաւասութիւնը և դաշնակցականները ամեն կերպ աջակցում էին նրա այդ ոտնձգութեան, այն փառամոլ յոյսով, թէ ջնջելով ազգային ժողովի և պատրիարքարանի իրաւասութիւնը և հեղինակութիւնը՝ իրանք կարող են հանդէս գալ իբրև հայ ազգի ներկայացուցիչներ: Այդ՝ առաջին: Երկրորդ, որպէսզի կարողանան օսմանեան պարլամենտում երեսփոխանների աթոռ ապահովել ամսական 50 ոսկի ռոճիկով մի քանի պորտաբոյծ դաշնակցականների, նրանք, դաշնակցականները, սկսեցին աչք գոցել երիտասարդ-թիւրքերի կառավարութեան՝ հանդէպ հայերի գործած բոլոր ոճիրների վրա:

Եւ դաշնակցական մեբուսները ոչ մի բողոք չը ներկայացրին, երբ 30,000 հայ ջարդվեց Ադանայում. նրանք զաքրեական պապանձումն պահպանեցին, երբ կառավարութիւնը չը լուծեց հողային հարցը, երբ Հայաստանի զանազան անկիւններից սկսեցին տեղալ բողոքներ կոտորածների, սպանութիւնների և հարստահարութիւնների մասին, նրանք բնաւ չը յայտնեցին երիտասարդ-թիւրքերի կառավարութեան, որ եթէ վերջ չը տրվեն հայ ժողովրդի չարչարանքներին, իրանք ստիպված կը լինեն զէնք առնել և պաշտպանել նրան, այլ այդ յայտարարութիւնը արեցին միայն այն ժամանակ, երբ իրանց դաշնակից Իթթիհադը տապալվեց և կառավարութեան գլուխ անցաւ մի այլ կուսակցութիւն, որ տրամադիր չէր իրանց հետ նախկին դաշնը կնքել: Ոչ թէ հայ ժողովրդի պաշտպանութեան անկեղծ փափագը դրդեց դաշնակցականներին՝ այդ տղայական սպառնալիքը կարդալ այժմեան թիւրքական կառավարութեան, այլ սեփական կաշին փրկելու ցանկութիւնը:

Այս բոլոր դառն փորձերը պէտք է համոզեն և, ինչպէս երևի, համոզել են, թէև շատ անագան, թիւրքահայ ինտելիգենցիային և ժողովրդին, որ իր փրկութեան յոյսը պէտք է դնէ իր վրա, որ դաշնակցականների օգնութիւնից հրաժարելով պէտք է հրաժարվէ, որ պէտք է ազգային օրինաւոր իշխանութեան միջոցով, նրա հեղինակութիւնը և իրաւասութիւնը բարձրացնելով, պահանջէ եռանդուն կերպով, որ վերջ դրվեն հայերի տանջանքներին, որ հայերին թոյլատրվի զինաւորվել ինքնապաշտպանութեան համար: Եւ այդ զինաւորումը պէտք է կատարվի ազգային օրինաւոր իշխանութեան ձեռքով, թոյլ չը տալով դաշնակցականներին մասնակցել այդ գործին:

Իսկ Թիւրքիայի հայութեան աղէտներին արմատական դարման տանելու միակ ելքը՝ պէտք է որոնել կամ Բերհտոլդի առաջարկի մէջ, որին մենք կանդրադառնանք վաղը:

Հ. Առաքելեան

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

3 սեպտեմբերի

Բէլօվէժ.—Կայսերական պալատի մինիստրի հեռագիրը. «Նորին Մեծութիւն Թագաւոր Կայսրը այսօր բարեհաճեց վերադառնալ Վարշավայի զինուորական շրջանի զորքերի զորախաղերից Բէլօվէժ:

«Զորախաղերին մասնակցում էին մօտ 60,000 զինւոր գեներալ Սկալօնի հրամանատարութեամբ: Նորին Մեծութիւնը բարեւեց զօրքերին և անցաւ նրանց շարքերով երաժշտախմբի նուագածութեամբ: Ապա զօրքերը քայլերթով անցան Նորին Մեծութեան առաջից: Այնուհետև Թագաւոր Կայսրը բարեհաճեց ողորմած խօսքեր ուղղել հրամանատարներին, շնորհակալութիւն յայտնեց և ժամը 9-ի մօտերը մեկնեց Զիժէվ կայարանը»:

—

Պետերբուրգ.—Տեղեկատու բիւրօն կտրականապէս հերքում է Մոսկվայի և Պետերբուրգի մամուլի այն տեղեկութիւնները, թէ իբր ներքին գործերի մինիստրութիւնը նահանգապետներին ուղարկել է ղեկավարիչ ցուցմունքներ նախընտրական ժողովների վրա հսկողութիւն ունենալու հարցերի առիթով. ոչ մի հրահանգ, վերաբերեալ նախընտրական պայքարին, ներքին գործերի մինիստրութիւնը չէ հրատարակել:

—

Թեհրան.—Անհիմն են այն լուրերը, թէ Եար-Մուհամմէդը գրաւել է Սալար-ուդ-Դովլէին: Եար-Մուհամմէդը ըստ երևոյթին մտադիր է պաշտպանել Սալար-ուդ-Դովլէին:

—

Վիլհէլմսհաֆէն.—Եկաւ Վիլհէլմ կայսրը Հիւսիսային ծովում կայանալիք վարժութիւններին մասնակցելու համար:

—

Շտուտգարտ.—Տեղի ունեցան սօցիալիստների 23 ժողովներ մսի թանգութեան դէմ բողոքելու համար: Խորհրդակցութիւնից յետոյ ժողովվածները անցան քաղաքի փողոցներով դէպի պալատի հրապարակը մարսէլիեզ երգելով:

—

Մեկսիկա.—Երէկ երեկոյեան հազիւ բաւոր ցուցարարներ փողոցներում սուլեցին Մադէրոյի հասցէին, ուրա աղաղակեցին ի պատիւ նախկին նախագահ Դիասայի: Սպասվում են տրինահեղ ընդհարումներ անկախութեան տօնակատարման ժամանակ:

—

Պէկին.—Ազգային ժողովը հաւանութիւն տուեց նախագահի առաջարկութեանը՝ նշանակելու Լեանխխաօյին արտաքին գործերի մինիստր:

—

Չիկագօ.—Միչիգան լճի վրա փոթորկի ժամանակ խորտակվեց մի նաւակ. խեղդվեցին 11, փրկվեցին 13 նաւաստի:

ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

3 սեպտեմբերի

[illegible] թիւնների համաձայն՝ Իտալիան իր վերջին առաջարկութեամբ պահանջում էր Թիւրքիայից անկախ յայտարարել Լիվիան և չը ձեռնամխել նրան. այն ժամանակ Իտալիան ինքնաբերաբար համաձայնութիւն կը կապէ տեղացիների հետ: Ասում են, որ Բ. Դուռը չէ ընդունել առաջարկութիւնը:

Օսմանեան պատուիրակները մեկնել են Լօզանից:

Սամսունում շինարարական աշխատանքների ժամանակ յայտնագործվեցին հին-բիւզանդական եկեղեցու հիմք և պատերի մասեր:

Մինիստրների խորհուրդը որոշեց վերացնել պատերազմական դրութիւնը մայրաքաղաքում:

Բ. Դուռը պաշտօնապէս տեղեկացրեց բոլոր վալիներին, որ կառավարութիւնը մտադիր է ալբանիներին շնորհված բարենորոգումները տարածել եւրոպական և ասիական նահանգների վրա:

Վերջին շաբաթվայ ընթացքում զանազան տեղերում նշանակվեցին 5 հայ և 4 յոյն մութէսարրֆներ:

—

Միտրովիցա.—Բէրանի սերբերը վերադարձան հրդեհված գիւղերը: Իշխանութիւնները բաժանեցին նրանց վրաններ և ցոյց են տալիս հարկաւոր օգնութիւնը:

Չերնօգորիան երաշխաւորում է սուժեններին փխամների հատուցումն Թիւրքիայի կողմից:

—

Բերլին.—«Մորգէն Պօստի» թղթակիցը խօսակցութիւն ունեցաւ Նիկօլայ թագաւորի հետ Ցէտինիէում. Թագաւորը շատ անհանգիստ է ներկայ կացութիւնից և չափազանց մռայլ կերպով է նայում մօտիկ ապագայի վրա:

Թիւրքիայում տեղի ունեցող անկարգութիւնները և չերնօգորական սահմանի վրա թիւրքերի կողմից կատարվող խախտումները ընդունակ են անսպասելիօրէն լուրջ բարդութիւններ առաջ բերելու, որոնց դիմադրել թագաւորին չի աջողվի:

ԽԱՂԱՂ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ԵՒ ԻՏԱԼԻԱՅԻ ՄԻՋԵՒ

—

«Corriere d'Italia»-ի ասելով, թիւրքիտալական պատերազմը մօտենում է իր վախճանին: Լրագիրը արտակարգ յատեկութիւնն տալիս է հաշտութեան հետեւեալ պայմանները, որ իբր թէ արդէն մշակել են

երկու պետութիւնների ներկայացուցիչները Ժընէվում։

1) Թիւրքիան ճանաչում է Տրիպոլիսի և Կիրէնայիկիի գրաւումը Իտալիայից կատարուած փաստ. նա իր կանոնաւոր զօրքերը յետ է կանչում Լիվիայից և, չը հրատարակելով ոչ մի պաշտօնական հաղորդագրութիւն այդ նահանգների գրաւման մասին, արգելք չէ լինում Իտալիային մտնել երկրի ներսը արաբական ցեղերին խաղաղեցնելու նպատակով։

2) Պարլամենտում Տրիպոլիսի և Կիրէնայիկիի կառավարութեան մասին օրէնքներ մշակելու ժամանակ Իտալիան ճանաչում է մահմեդականների հոգևոր պետի՝ սուլթան-խալիֆայի գերագոյն իշխանութիւնը։

3) Իտալիան վճարում է օսմանեան պետութեանը 600 միլիոնի լիրի փոխառութիւն (225 միլիոն ռուբլու)։

4) Փոխառութեան տոկոսիքը վճարելու երաշխաւորութեան համար Իտալիային իրաւունք է տրվում գրաւել Եգէյեան ծովի կղզիները։

ԹԻՒՐՔԱՀԱՅՑ ԱԶԳ. ԺՈՂՈՎԸ ԵՒ ԹԻՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ԱՆՑՔԵՐԸ

Օգոստոսի 24-ին Կ. Պօլսում գումարված Թիւրքահայոց ազգ. ժողովի մասին մենք արդէն լոյս ընծայեցինք մեր Թղթակից Շատայլի նամակը «Մշակի» № 194-ում։

Այժմ, ի լրումն մեր Թղթակցի այդ նամակով հաղորդած տեղեկութիւնների, հարկ ենք համարում քաղուածքներ անել «Բիւզանդիոնի»՝ ազգ. ժողովի այդ նիստին նուիրած նկարագրութիւնից։

Ազգ. ժողովն իր տարեգրութիւնների մէջ նմանը չը տեսնված նիստ է ունեցել այդ օրը։ Կ. Պօլսում գտնվող գաւառացի հայերն ազգ. ժողովի այդ նիստին, որ գումարվել է Ղալաթիայի խորհրդարանում, ուղարկել են իրանց յատուկ ներկայացուցիչները։ Հետաքրքիր հասարակութիւնը այնքան բազմաթիւ է եղել, որ շատ-շատերը ստիպվել են թողնել ժողովատեղին և մեկնել՝ տեղ չը լինելու պատճառով։

Ժողովի այդ օրվայ գրաւման առարկան եղել է Թիւրքահայաստանի հայ ազգաբնակութեան նկատմամբ գործադրվող հալածահարութիւնների ու սիստեմատիկաբար կատարվող և կոտորածի բնոյթ ստացած սպանութիւնների ծանօթ և վաղեմի հարցը։

Հայկ Խօճասարեան, բաց անելով նիստը, ընդգծել է այդ օրվայ գումարման բացառիկ հանգամանքը և ժողովականներին, ինչպէս և հանդիսատես հասարակութիւնը հրաւիրել է կատարեալ պաղարիւնութիւն պահպանել նիստի ընթացքում։

Ապա, խօսք առնելով պատրիարք Յովհ. արքեպ. Արշարունի՝ ասել է հետևեալը.

«Մինիստրներուն հետ մեր վիճաբանութիւնը բուռն եղաւ. պէտք եղած խոստումներն առինք, բայց նոյն ոճն է։ Մինիստրները նոյնիսկ իրենց խորհուրդին մէջ խօսածները մանրամասն պատմեցին։

«— Մենք սասոնք լսած ենք,—ըսինք,—արդարութեան գործադրութիւնը կը պահանջենք։

«Վարչապետն ըսաւ.

«— Հեռագիր զարկէնք, երկու օր է պատասխան չեկաւ։ «Պատասխան տուէք, ապա թէ ոչ պատասխանատու կը մնաք» հեռագրեցէնք։

«— Շատ ցաւած ենք, փաշա,—ըսի եպարքոսին,—ցաւած ենք մանաւանդ ներքին գործոց մինիստրին դէմ։ Եթէ սովորական մարդ մը ըլլար անիկա, ըսելիք մը չունէի, մինչդեռ ներքին խաղաղութիւնն և բարեկարգութեանց մեծ մասը իրմէ կախում ունին»։

«Վարչապետը հաւաստեց, թէ հոգ չընենք։

«— Վերջին սպանութեանց հեղինակներուն ի՛նչ արիւնռուշտ մարդասպաններ ըլլալնին գիտեմ,—ըսաւ վարչապետը։

«Պատերազմական մինիստրն ալ ձգեց ժողովը, եկաւ և ամեն խոստում տուաւ։ Կրօնապետը երկարօրէն առաւ նստեցաւ մեզի. հրաւիրեցինք զինքն, որ իր ազգու բարեխօսութիւնն ընէ, և ան ալ ապահովեց։ Դատական մինիստրին ըսի, որ «պատրիարքը ինչ կը կարծէք. ծեր դիմենք. օտար դուռներ ձեռք առնենք։ Մենք չէզոք, կարող և վարչագէտ դահլիճ մը ունեցանք ըսինք ու մեծ յոյսով դիմեցինք ձեզ, ձեռնունայն չդառնանք, վերջնական պատասխան տուէք, —ըսի։—Անոնց ձեռքը զէնք կայ, մեր ձեռքը չկայ», ըսինք։ Վարչապետը վերստին հրաւիրեց, երբ մեկնած էինք։ Թիւրիմացութիւն մը ծագած էր. այնպէս կերևի, թէ կարծեր է մեր յայտարարութենէն, որ իբր թէ ըսած ըլլանք, թէ կառավարութիւնը զէնք բաշխած է աւազակներուն։ Մեր ըսածն այն էր, որ մերինները զէնք չունին, ինչպէս պաշտպանեն ինքզինքնին։ Եկեղեցիները, պատրիարքարանը, դպրոցները փակենք։ Մինիստրներուն յայտարարութեանց մէջ զգացի որ անկեղծութիւն կար։ Արդէն ո՛չ թէ մեզի մեղքնալու համար, այլ իրենց ալ քաղաքականութեան կը դպչի, եթէ այս տեսակ ընթացք մը շարունակեն»։

Ստ. Գարաեան ժողովի կողմից ցանկութիւն է յայտնում պաշտօնապէս տեղեկանալ թէ ինչ է ներքին գործերի մինիստրի յայտարարութիւնը։

Ս. պատրիարք.—Լրագիրներուն գրածը բառ առ բառ ճիշդ է։ Արդէն մեր պատրիարքարանը բան մը գաղտնի չի մնար։ Դատական մինիստրը ցաւ յայտնեց ներքին գործոց մինիստրին այդ տեսութեան համար և «Իրա՞ւ այդպէս խօսեցաւ», հարցուց։ «Հայոց պատրիարքարանը սուտ չի խօսիր երբէք», պատասխանեցի։ Ներքին գործոց մինիստրն ըսաւ, որ այդ ոճիրները սովորական դէպքեր են, ամեն տեղ ալ մարդիկ իրար կը զարնեն։ «Ասոնք սովորական դէպքեր չեն,—ըսի.—ընդհանուր կոտորածի նախաբանն են. դարձեալ այդ կոտորածները պիտի կրկնուին։ Ալբանիա ըսեան ըրաւ, բանակ ղրկեցիք», ըսի։ «Ըսեան (ապստամբութիւն) մի՛ ըսէք, քըյամ ըսէք», պատասխանեց։ «Մարդ հարկաւ նստած տեղը յեղափոխութիւն չըներ,—ըսինք,—ոտքի կելլայ։ Դուք զօրագունդեր ղրկեցիք Ալբանիա, շատ մը տեղեր գետնի հաւասար ըրիք, ինչպէս նոյն զսպողական միջոցները չէք գործադրեր հոս, խելքերնիս չի հասնիր», պատասխանեցի։

Ապա՝ Ստ. Գարաեան արտասանում է հետևեալ ճառը.

«Տեարք երեսփոխանք,

«Հայ ազգի մարտիրոսութեան պատմութեան մէջ այսօրուան ժողովն յիշատակելի ժողով մը պիտի ըլլայ, եթէ մեր խորհրդակցութիւնները կարենան յանգիլ գործնական, մանաւանդ իրականանալի արդիւնքի մը։

«Կացութիւնը յուսահատական ըլլալու ստիճան ծանր է. քանզի օսմանեան սահմանադրութիւն հռչակուելէն ի վեր փոխանակ բարելաւուելու, աստիճանաբար աւելի կը վատթարանայ։ Այսօր հայ ազգը գաւառներէ ոմանց մէջ մասնակի, բայց սիստեմատիկ սպանութեանց, առեւանգութեանց և յափշտակութեանց ենթարկուած ըլլալէ զատ՝ մօտալուտ ընդհանուր ջարդի և կոտորածի սարսափով համակուած է։ Այս կացութիւնն անտանելի է, հարկ անհրաժեշտ է անմիջական և գործնական դարման մը գտնել։

«Ո՛եէ չարիքի մը դարմանը գտնելու համար պէտք է նախ և առաջ այդ չարիքին պատճառը գտնել. ուրեմն հաստատենք, թէ ինչ է պատճառն որ գոնէ օսմ. սահմանադրութեան հռչակուելէն մինչև այսօր վերջ մը չտրուեցաւ այս ոճրագործութեանց. օսմ. կառավարութիւնն առ այս անհրաժեշտ եղող կամքը չունեցաւ թէ կարողութիւնը։

«Տեարք երեսփոխանք, մենք հայերս վայրկեան մը իսկ չենք կրնար ենթադրել, թէ օսմ. կառավարութիւնը կամք չէ ունեցած վերջ մը տալու հայ մարտիրոսութեան, քանզի եթէ այս տեսութիւնը ընդունինք, ուրիշ ճար չի մնար մեզ, այլ միայն՝ կամ խմբովին գաղթել և կամ ճարահատ՝ ծայրագոյն միջոցի մը դիմելով խնդրել օտար քրիստոնեայ կառավարութիւններէն, որ ըստ դարաւոր աւանդութեանց և յանուն մարդասիրութեան բարեխօսեն օսմ. պետութեան մօտ՝ պաշտպանելու համար մեր ինչքը, կեանքն և պատիւը։ Արդ՝ որովհետև ազգի մը խմբովին գաղթումն անգին աղէտ մըն է և հայուս դարաւոր հայրենիքի հողին վրայ ապրելու և մեռնելու իրաւունքը նուիրական է և անժխտելի, որովհետև մենք հայերս օսմ. սահմանադրութեան հարկադրած բոլոր պարտականութիւնները լիովին կը կատարենք և օսմ. միութեան յարած կը մնանք բոլոր միւս օսմ. տարրերէն աւելի անկեղծութեամբ, որովհետև սահմանադրութեան հռչակումէն ի վեր, Ադանայի արհաւիրքէն վերջն անգամ, հայ ազգը վեհանձնութիւնն և անկեղծութիւնն ունեցաւ երբէք ոեէ օտար կառավարութեան չդիմելու և միմիայն օսմ. սահմանադրական կառավարութենէն սպասեց իր իրաւանց պաշտպանութիւնն և արդարութեան գործադրութիւնը, այս ամեն նկատողութեամբ մենք հայերս կը խորշինք այս երկու յուսահատական միջոցներէն, բայց կը պարտինք ազդու և կտրուկ դարման մը խնդրել օսմ. կառավարութենէն։

«Ես կը կրկնեմ ամենայն անկեղծութեամբ և անդրդուելի համոզմամբ, թէ անկարելի և աններելի է ենթադրել, որ օսմ. սահմանադրական կառավարութիւնը կամք ունեցած չէ և չունի հայերն հաւասարապէս պաշտպանելու ամեն տեսակ անիրաւ յարձակմանց դէմ։ Ուրեմն պէտք է ընդունինք, թէ կառավարութիւնը ոչ իր վաղեմի աւանդական միջոցներով ի վիճակի չէ եղած և չպիտի ըլլայ գաւառներէ ոմանց մէջ հայերուն ինչքը, կեանքն և պատիւը ապահովցնելու՝ մինչեւ որ նոր եւ նպատակայարմար միջոցներ չստեղծէ։ Արդարև սահմանադրութեան հռչակուելէն ի վեր, օսմ. պետութեան ամենէն կարող և փորձառու ճանչցուած պետական անձնաւորութիւնները՝ Սայիդ, Քեամիլ, Թէվֆիկ, Հիւսէյին Հիլմի եայլն եայլն փաշաները փոխն ի փոխ վարչութեան գլուխն անցան, հաբիւրաւոր վալիներ, միւթէսարըֆներ, կայմագամներ իրարու յաջորդեցին, շարունակ ամենաանկեղծ խոստումներ եղան. բոլորն ալ ի դերև ելան։ Նոյն ինքն արդէ կառավարութիւնը յանձին իր ներքին գործոց մինիստրին խոստովանեցաւ, թէ հաղորդակցութեան միջոցներու, մանաւանդ երկաթուղիներու Թերութեան պատճառաւ կառավարութիւնը ի վիճակի չէ եղած պէտք եղած արդիւնաւորութեամբ ոճիրները արգիլելու և ոճրագործները պատժելու։

«Ուրեմն անհրաժեշտ է նոր եւ նպատակայարմար միջոցներ ստեղծել։

«Որո՞նք են այս նոր միջոցները. շատ պարզ են, քանզի մենէ առաջ ամենէն լուսաւորեալ ազգերն ալ մեր արդի վիճակէն անցած են։ Այն բոլոր կառավարութիւնները, որ երկրին հեռաւոր և մանաւանդ սահմանակից գաւառներուն հաղորդակցութեանց և ժողովրդին մտաւորական և բարոյական զարգացման Թերութեան պատճառաւ անկարող հանդիսացած են ոճրագործութիւններն արգիլելու վալիներու, միւթէսարըֆներու, դատաւորներու և ոստիկաններու միջոցաւ, այդ ամեն կառավարութիւնները մի կողմանէ միլիս կամ զառդ նասիոնալ և կամ ուրիշ անուններով պարկեշտ քաղաքացիներէ և նախկին զինուորներէ բաղկացած քաղաքապահ գունդեր կազմակերպած են, միւս կողմանէ որոշ պայմաններով արտօնութիւն տուած են զէնք կրելու պատուաւոր և երաշխաւորեալ քաղաքացիներու, միմիայն անձնապաշտպանութեան համար գործածելու նպատակաւ, և երբ քաղաքակրթութիւնն աստիճանաւոր ծաւալմամբ հաղորդակցութեան միջոցներու կատարելագործութեան, ժողովրդին մտաւորական և բարոյական յառաջդիմութեան շնորհիւ՝ կարելի եղած է անխտիր բոլոր քաղաքացիներու ինչքը, կեանքը, պատիւը պաշտպանել միմիայն վարչական պաշտօնեաներու, դատարաններու և ոստիկանութեան գործակցութեամբ, այն ատեն՝ այլ ևս պէտք տեսնուած չէ քաղաքապահ գունդերու գոյութեան, և աստիճանաբար ջնջուած են։ Բայց պատուաւոր քաղաքացիներու անձնապաշտպանութեան համար որոշ պայմաններով զէնք կրելու իրաւունքն ամենէն քաղաքակրթեալ երկիրներու մէջ կայ և կը մնայ և պիտի մնայ յաւիտեան։

«Ուրեմն այս անգամ, պէտք է խնդրենք կառավարութենէն, որ հետևելով պատմութեան անաչառ դասերուն և ամենէն քաղաքակրթեալ երկիրներու օրինակին, միանգամայն խորին և լուրջ նկատողութեան առնելով կացութեան անհանդուրժելի և վտանգալի ծանրութիւնը և օսմ. պետութեան ամենակենսական շահերը, բարեհաճի որոշ գաւառներու մէջ, յարմար թուով անխտիր ամեն օսմանցի, մահմեդական և ոչ-մահմեդական ընիկ պատուաւոր քաղաքացիներէ և նախկին զինուորներէ բաղկացած քաղաքապահ գունդեր (ասաքիրի միլլիէի օսմանիէ) կազմակերպել անյապաղ և միանգամայն օրինաւորապէս արտօնել բոլոր քաղաքացիներուն, որ ինչ ինչ պայմաններով զէնք կրելու իրաւունք ունենան, միմիայն իրենց կեանքը, ինչքն և պատիւը պաշտպանելու համար։

«Կառավարութիւնը պէտք է բացարձակ կերպով ապահով ըլլայ, թէ երբ ներկայ ոճրագործութեանց բուն հեղինակներն և թելադրիչները այս օրինաւոր և կատարելապէս սահմանադրական միջոցներու գործադրութիւնը տեսնեն՝ ընդ փոյթ պիտի հրաժարին իրենց ապստամբութիւններէն և քայլ առ քայլ կամայ-ակամայ պիտի մտնեն քաղաքակրթութեան փրկարար շաւղին մէջ։

«Ներելի չէ մեզ ենթադրել, որ կառավարութիւնը յենլով այն միջոցներուն վրայ, որոնց անբաւականութիւնը փորձն ապացուցած և ինքն իսկ խոստովանած է, դարձեալ խոստումներով պիտի գոհանայ, պնդելով թէ իր սովորական միջոցները բաւ են և նոր միջոցներ ստեղծելու պէտք չկայ։

«Վերջին անգամ ըլլալով կը կրկնեմ. հայ ազգին մարտիրոսութեան վերջ մը տալու համար կամքը չէ, որ պակսած է և կը պակսի օսմ. սահմանադրական կառավարութենէն, այլ նպատակայարմար միջոցները։ Այս անդրդուելի հաւատքով է, որ կը փութամ ամբողջ հայ ազգին անկեղծ զգացմանց թարգմանն ըլլալ, գոչելով. «Կեցցէ, յաւիտեան կեցցէ օսմ. սահմանադրական վեհապանծ պետութիւնը»։

Գարաեանի ճառից յետոյ խօսում են մի քանի երեսփոխաններ։

Ապա խօսք է առնում Վարդգէսը և, շեշտելով որ օսմ. կաբինէտները փոխվում են, բայց քաղաքականութիւնը միշտ նոյնն է մնում, առաջարկում է ժողովին իր հետևեալ բանաձևն ընդունել.

«Նկատելով որ հակառակ հայ ժողովրդեան տարրական իրաւունքներուն, 4 տարուայ մէջ ցուցուցած օրինական համբերատարութեան և Թափած զոհողութիւններուն, սահմանադրական նոր րէժիմը մինչև այսօր վերջ չտուաւ Հայաստանի մէջ գործուած հարստահարութեանց, սպանութեանց, առևանգութեանց և թալան-թալանի.

«Նկատելով որ ամբողջ 4 տարուան շրջանի մէջ իրար յաջորդող դահլիճները բացի խոստումէ՝ ոչ մի գործնական քայլ չեն առած դէպի խաղաղեցումը այդ վայրերուն, և ցաւալի դէպքեր իրար կը յաջորդեն աւելի մեծ թիւով.

«Նկատելով որ այս դէպքերը սիստեմատիկ բնոյթ կը կրեն՝ ինչ որ միմիայն կառավարութեան բռնած քաղաքականութեան բնական արդիւնքն է.

«Նկատելով որ միշտ և ամեն կողմէ և ամեն կարելի եղած ձևով կատարուած դիմումները ապարդիւն և տրուած խոստումները չոր խօսքեր մնացած են, առանց ամուքելու գէթ մասամբ Հայաստանի դառն վիճակը.

«Եւ նկատելով որ մինչև որ պարզ և որոշ գործնական քայլեր չառնուին կառավարութեան կողմէ, միշտ հայը պիտի կոտորուի և թալանուի.

«Կառաջարկենք հետևեալ գործնական միջոցներուն անմիջական գործադրութիւնը.

«1) Զինուորական խիստ միջոցներ ձեռք առնել անմիջապէս ձերբակալելու և պատժելու Վանի և Բաղէշի կուսակալութիւններուն մէջ ասպատակող աւազակախումբերը ողջ կամ մեռած, և ի մասնաւորի Շատախի, Խուլթայ, Մոտկանի, Խիզանի և Զարսանջակի յայտնի մարդասպանները և ինչ ձևով որ ալ լինի՝ տէրերուն վերադարձնել չորս տարուան ընթացքին մէջ կատարուած Թալանները, պայմանաւ որ զսպող զօրախումբերն իրենց բանակատեղ չընտրեն հայ գիւղերը։

«2) Արմատական միջոցներ ձեռք առնել այս դէպքերուն կրկնումը բացարձակապէս արգիլելու համար, և մինչև այդ ա) հայ գիւղական պահակներ հաստատել՝ զինուած պետութենէն և պահել զանոնք մինչև քիւրդերու կատարեալ զինաթափումը, բ) հայ ժանդարմներու և պաշտօնեաներու թիւը աւելցնել այդ շրջաններուն մէջ, հայ ազգաբնակութեան թիւին համեմատ։

«3) Կատարեալ հաւասարութեան սկզբունքը պահպանելու համար կամ ջնջել քիւրդական թեթև հեծելազօրքերը և զանոնք ալ ենթարկել ընդհ. զինուորական սիստեմին և կամ հակառակ պարագային սահմանադրութիւնը ապրող բոլոր ազգութիւններու համար ալ գործադրել նոյն բացառիկ դրութիւնը։

«4) Հողային հարցի լուծման և յափշտակուած հողերու վերադարձման համար գործնական երաշխիքներ տալ և լրջօրէն

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՔԱՂՔԵՆԻՈՒԹԵԱՆ *) ՃԱՀԻՃԸ ՀԱՅ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հայ հասարակական կեանքը, որի տիրապետող ու ղեկավարող տարրը հայ բուրժուազիան է, այսօր հանգչում է փոխանցման մի իւրօրինակ շրջանի մէջ, որ յղի է անշուշտ ապագայի ամեն տեսակ ճգնաժամային ցնցումներով։

Նախորդ դարի հայ կուլտուրական վերածնիչների ռազմական թափը այսօր փոխվել է նահանջող ոգու և երկմտութեան. այն, ինչ որ նրանց համար կենսական էր ու հրատապ, ներկայ լիբերալիզմի տեսակէտից վաղուց կորցրել է իր այժմէութիւնն ու նշանակութիւնը։ Եթէ նախորդ դարի հայ լիբերալիզմը մի առաջադէմ, ռազմիկ, յարձակվող ոյժ էր, այսօր նոյն երևոյթը այլևս պրօգրես չէ։ Երկու պարագաների պատճառներն էլ սակայն պարզ են։ XIX դարը բուրժուական կարգերի ծաղկման մի փարթամ շրջան էր, երբ նրա ծաղիկների տակից փշերը աննկատելի էին, երբ կապիտալիստական տնտեսակարգը մի աբսոլիւտ դրական երևոյթ էր։ Ներկայ XX դարը այդ ծաղիկների թառամելու և ծակող փշերի երևալու շրջանն է։ Ուստի և եթէ վերածնիչները, ներկայ լիբերալների նախորդները, լցված էին յարձակողական, մարտական անօրինակ էներգիայով, ապա դրա պատճառը նորածիլ հայ բուրժուազիայի տնտեսական և հասարակական նուաճումներն էին, որի գաղափարական արտայայտիչները նոյնքան նուաճող ձգտումներով էին տոգորված։ Եւ եթէ այսօր նոյն երևոյթը կորցրել է իր առաջադիմական, ռազմական բնոյթը, ապա դրա պատճառը՝ բուրժուական հասարակակարգի անանկացման պրօցեսն է, նրա մէջ անօրինակ չափերով աճող հակասութիւններն են։

Նախորդ դարի վերածնիչները հայ նորահաս, նուաճող բուրժուազիայի ռազմական իդէօլօգներ էին. նրանց առաջելութիւնը մի աբսոլիւտ արժէք էր հանդիսանում նրանց համար. նրանք կենսունակ էին, առաջադէմ էին, որովհետև կռւում էին հին արժէքների, դէպի յետ նայող նահապետական կղերական տիրապետութեան դէմ. նրանք կենսունակ էին, որովհետև դէպի ապագայ էին նայում, որովհետև նրանց բազուկը յաւիտենա դէպս իր նախորդից ճնշված, կաշկանդված բազմութիւնն էր։

Այժմ անցան այդ շրջանները։ Բուրժուազիան այժմ պայքարող չէ. նա յաղթահարել է իր նախորդին, որ աւատական կապանքների մէջ կաշկանդել էր նրան. յաղթահարել է և ամրացել տիրապետողի դիրքում։ Նա վաղուց արդէն դրութեան տէրն է, վաղուց նուաճել ու կենտրոնացրել է իր ձեռքումն ոյժն ու հարստութիւնը։ Տիրապետութեան բարձունքին հասնողը ժամանակի ընթացքում անպայման կերպով կորցնում է իր ռազմական ոգու հմայքը։ Այսօր բուրժուազիան կորցրել է իր հմայքը և առաջադիմական էլէմենտից դարձել է յետադիմական, որովհետև այժմ նրա հանդէպ զարգանում է մի նոր կենսունակ տարր, որ պատմականօրէն իրերի դրութեամբ շաղկապված է ապագայ կեանքի հետ։ Բուրժուազիան այսօր նահանջող ու թուլամորթ է շնորհիւ այդ հակադիր ոյժի. պարզ է, որ յար և նման անդրադարձումն պէտք է ունենար նաև նրա իդէօլօգիան։

Ներկայ հայ բուրժուազիան իր նախորդից ստացել էր «ազգային» շարժումը իբրև մի շահաւէտ ժառանգութիւն։ Այնքան կենսունակ, այնքան եռանդոտ էր այդ նախորդը, այնքան վառ էին նրա նուաճողական տենչանքները, որ նա չէր կարող սահմանափակվել սոսկ կովկասահայ իրականութեամբ։ Նա, ինչպէս և բոլոր երկիրների բուրժուական դասակարգը, ձգտում էր օգտագործել այն ամենը, ինչ որ կարող էր համապատասխանել նրա շահագիտական նըկատումներին։ Ըստ որում, եթէ հայ բուրժուազիայի նուաճողական տենչերը իրականանային Թիւրքահայաստանում իր երազած «հայկական ինքնավարութեամբ», կասկած չը կայ, որ ամենից աւելի օգտվողը այդ հանգամանքից կը լինէր նոյն բուրժուազիան։ Որ Թիւրքահայ կազմակերպութիւնները իրանց ներքին էութեամբ և ձգտումներով՝ զուտ բուրժուական բնաւորութիւն ունէին՝ մասամբ դէմօկրատիկ գունաւորութեամբ, այդ մասին երկու կարծիք լինել չէ կարող։ Որ նրա ղեկավարող տարրը հայ բուրժուազիայի իդէօլօգիան էր, դրանում ևս կասկած լինել չէ կարող։ Անշուշտ շատ շատերին տարակուսանք կարող են պատճառել ներկայ տողերը, շատ շատերը կարող են առարկել, թէ հայ կազմակերպութիւնները Թիւրքիայում փորձում էին յանուն ճնշված ժողովրդի ազատութեան վեհ և նուիրական սկզբունքների և այլն և այլն. բայց չը պէտք է մոռանալ երբէք, որ պատմական բոլոր նմանօրինակ «վեհ» ու «նուիրական» շարժումների տակ թաքնված են եղել տիրող դասակարգերի շահագիտական և սրա հետ կապված՝ համապատասխան գոյնի՝ կուլտուրական տենչանքները։

Եթէ մենք վերլուծենք հէնց անցեալ դարի հայ վերածնիչների պայքարը նահապետական կարգերի և նրանց յարող ոգէտ ու խաւարամիտ կղերականութեան դէմ՝ «յանուն լուսաւորութեան և եւրօպական մտքի», ապա այս վերջին լօզունգի տակ կը գտնենք աստիճանաբար զարգացող հայ բուրժուական խաւերի ձգտումներն ու տենչերը, որոնք իրանց առաջխաղացման ուղին հարթելու համար անխուսափելիօրէն պիտի կործանէին, ոչնչացնէին նահապետական կարգերի բազմաթիւ կապանքները։ Հայ վերածնիչների լուսաւորութիւնն ու եւրօպական միտքը ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ բուրժուական մտքերի ու լօզունգների ընդհանրացումն, ու տիրապետութիւնը ընդդէմ հայ աւատական կղերական վանական «կուլտուրայի»։ Եւ եթէ, օրինակ, մօտ անցեալի հայ կազմակերպութիւնները զարդարվում էին «ազգային», «վեհ», «նուիրական» և այլն ածականներով, ապա նրանց տակ, այդ շարժման սկզբնաւորութեան օրից իսկ, խորապէս թաքնված են եղել բուրժուական իդէալների բոլոր գոհարները։ Արդէն «հայկական ինքնավարութեան» գաղափարը ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ բուրժուական սահմանադրական կարգերի մի յայտնի կատեգորիա։

Սակայն այդ շարժմանը բուրժուական իդէօլօգիան կարողացել էր հաղորդել նացիօնալիստական խիստ գունաւորումն, որով ժողովրդական տարրերը կոյր մոլեռանդութեամբ հանդէս էին գալիս յանուն «ազգային շահերի»։ Բայց ո՞րն էր «ազգային շահը», որ համապատասխանէր ընդհանուրի շահերին, դժուար թէ կարողանար պարզօրէն բացատրել նոյն իսկ նրա իդէօլօգներից որևէ մէկը։ Ըստ որում և նացիօնալիստական տենդէնցը այն աստիճան զարգացել էր այդ շարժման մէջ, որ վերջինիս ղեկավարներն ու շարժման մասնակիցները գլխովին ընկան ռօմանտիկ տրամադրութեան տակ։

Այլ ևս շատ բան նրանց համար պարզ չէր. նրանք շփոթում էին իրականութիւնը ֆանտազիայի հետ, որից և առաջ էր գալիս այն քաղաքական կատարեալ տհասութիւնը, որով մեծապէս օժտված էին քաղաքական ղեկավարները։

Եւ բուրժուական այն տենչանքները հայկական ինքնավարութեան և գործելու ազատ ասպարէզի նկատմամբ, որոնք սկզբից մինչև վերջ պարուրված էին «ազգային նուիրական դատի» պաշտպան՝ կուսակցութեան նացիօնալիստական իւրատեսակ լօզունգներով, հիմա ի վեր տապալեցին, երբ հայ իրականութեան այդ եզակի ֆանտազմագօրիան թեթև կերպով ընդհարվեց բէալ կեանքի երևոյթների հետ։

Եւ ահա այդ հոյակապ տապալումից յետոյ հայ հասարակական կեանքը, որի տիրապետող տարրը այսօր հայ մանր բուրժուազիան է, թևակոխել է փոխանցման մի լճացած շրջանի մէջ։ Ճիշդ է, տապալվել է ազգային այդ սպեցիֆիկ քաղաքականութիւնն ու ռօմանտիկ մտածողութիւնը ըստ էութեան, սակայն ներկայ հայ մանր բուրժուական տարրը տակաւին չէ կարողանում ազատվել նրա ազդեցութիւնից։

Կապիտալիստական տնտեսակարգի արգասիք ներկայ մանր բուրժուազիան վերահաս հոսանքներից ընդունակ չէ երբէք շուտով ազատվելու. վերոյիշեալ տնտեսակարգը նրա վրա դրել է իր միջակերպութեան, միապաղաղութեան ծանր կնիքը։ Այդ միօրինակութիւնը նրա համայնական, հասարակական կեանքում պատուաստել է մեշչանականութեան, քաղքենիութեան բըթացնող, թմրեցնող թոյնը։

Սուրխաթեան

(Վերջը միւս անգամ)

*) Քաղքենիութիւն—մեշչանականութիւն։

գործադրութեան ձեռնարկել»։

Վարդգէս յետոյ մանրամասնել է իր բանաձևը և ցոյց տուել, որ քիւրդը վախկոտ ժողովուրդ է, կը բաւէ, որ կառավարութիւնը անկեղծօրէն ցանկանայ զսպել այդ ժողովուրդը, և նա կը զսպվի։ Ճառախօսն իր ասածին որպէս փաստ բերում է օսմ. սահմանադրութիւնը հռչակվելու սկզբնական շրջանը, երբ քիւրդերն իրանց լռված էին զգում։

Մի քանի բանախօսութիւններից յետոյ նիստն ընդմիջվում է տասն րոպէով, որի միջոցին ժողովրդի կողմից զանազան համախօսականներ են ներկայացվել ազգ. ժողովի դիւանին։ Այդ համախօսականներից երկուսը մանաւանդ աչքի են ընկել իրանց կազմուածքով և առաջարկներով. դրանցից մէկը ներկայացվել է օսմ. համալսարանի և երկրագործ. ուսումնարանի հայ ուսանողութեան կողմից, իսկ միւսը՝ պոլսաբնակ վասպուրականցիների։ Այդ համախօսականները պահանջում են՝ ինչ գնով էլ լինի՝ ձեռք բերել պատւի, կեանքի և ինչքի ապահովութիւն, խիստ պատիժ չարագործներին, հատուցումն զոհերին. հակառակ դէպքում՝ ազգ. ժողովն ու վարչութիւնը հրաժարվեն, փակվեն եկեղեցիները, դպրոցները, բոլոր ազգ. պաշտօնական հաստատութիւնները, ինչպէս և պատրիարքարանը։

Այդ համախօսականների ընթերցումից յետոյ մի քանի ճառախօսներ ոյժ են տալիս յիշեալ գրութիւնների մէջ արծարծված մտքերին։

Ապա խօսք է խնդրում Կենտրոնի խմբակցութեան լիդէր Դաւիթ Տէր-Մովսէսեան և մի առ մի քննելով առաջարկված դարմանները և նրանց անպատեհութիւնները թւելով՝ շարունակում է իր ճառը այսպէս.

«Լսուեցաւ որ ձեռնթափ ըլլանք, բոյքոտ հռչակենք, երեսփոխան չտանք։ Քաղաքացիական իրաւունքն իբր բողոքի նշան չի գործադրուիր։ Մարդու մը, խմբակի մը իրաւունքը պաշտպանելու համար եղած ձեռնթափութիւնը դատալիքութիւն և անխիղճութիւն կը համարիմ։ Այստեղ վախ յայտնուեցաւ, որ այս վիճակին մէջ ազգը պիտի դաղթէ։ Այս արտագաղթը պէտք է կառավարութեան մօտ իբր սպառնալիք ցոյց տանք, բայց անիկա մեր իրաւունքներուն պաշտպանութեան իբր միջոց չէ. չենք կրնար մեր հայրենիքը ձգել։ Օտար կառավարութեանց ալ կարելի չէ դիմել։ Փորձառութեամբ տեսանք, թէ Ադանայի անունը պաշտօնապէս իր բերանը առնող օտար տէրութիւն մը չգտնուեցաւ։ Մարդկային տաբեգրութեան մէջ օրինակը չտեսնուած աղէտի մը հանդէպ՝ տեսանք քաղաքակիրթ աշխարհին բռնած ընթացքը։ Մեր իրաւունքները պաշտպանելու համար՝ ոևէ ազդեցութիւն չունի օտար տէրութեան դիմելը։ Լսուեցաւ նոյնպէս, որ կառավարութիւնը պէտք է հասկնայ, թէ գործադրութեան դրուելու են սա, սա, սա միջոցները, ծրագիրները։ Ցանձնախումբեր կազմուեցան, կառավարութեան ծրագիրներ ներկայացուեցան ժամանակին, հետևաբար այս ալ ազդու միջոց մը չէ ինծի համար։ Կառավարութիւնը պէտք է գիտնայ և համոզուի, որ հայերը այս երկրին մէջ միակ քաղաքականութիւն մը ունին, հայերը որոշած են պատուի, կեանքի, ինչքի իրենց իրաւունքը պահել, մի հոգի, մի մարմին ըլլալ և այսպէս ներկայանալ միշտ։ Ժամանակ մը կառավարութիւնը համոզուած էր ասոր, բայց չորս տարուան մէջ չկրցանք այս համոզումը ներշնչել, գոնէ չորս տարի ետքը համոզենք։ Ամէն անգամ, որ հայաստանութեան խնդիր ներկայացաւ այստեղ, միշտ ճիգ մը, ջանք մը կար համոզելու, որ համբերող ըլլանք, ձայն չբարձրացնենք, լուռ մնանք։ Չորս տարուան մէջ ըսի, 14 տարի վերջն ալ կը կրկնեմ. այս ազգը միմիայն իր ոյժին և իր անձնական արժանիքին կրնայ ապաւինիլ։ Հայերն այսօր դժբաղդաբար միևնոյն քաղաքականութեան չեն հետևիր»։

Ճառախօսն ապա շեշտել է, որ զգացումով առաջնորդվելուց աւելի՝ հաշւով ու տրամաբանութեամբ պիտի գործել։ «Վարչութիւնը, գործադիր իշխանութիւնը չըսաւ, թէ «մեր պարտականութիւնը չենք կրնար կատարել կամ միջոցներ սպառած են». ուստի ժողովն յուզումով ու թախիծով լսելէ ետք այն բոլոր գոյժերը՝ կառաջարկէ վարչութեան, որ երբ տրուած խոստումներուն վճռական դարմանը, գործադրութիւնը չտեսնէ և իր միջոցները սպառած զգայ՝ դիմէ ժողովին»։

Դրանից յետոյ խօսում են մի շարք երեսփոխաններ՝ ցարդ առաջարկված միջոցները անուանելով պալիատիվ և կարիքը զգալով աւելի կտրուկ միջոցների դիմելու։ Ճառախօսներից մէկն էլ պահանջում է, որ վարչութիւնն ու պատրիարքն իրանց հրաժարականը ներկայացնեն։

Վերջին տեսակի առաջարկի առիթով Վ. Թէքէեան արտայայտվում է հետևեալ ձևով.

«Մեր ամենուն զգացումներն ալ նոյնն են, միայն արտայայտութեան մէջ կրնանք տարբերիլ. ոմանք բուռն, ուրիշներ աւելի չափաւոր կերպով կը խօսին, ոմանք միմիայն զգացմամբ, ուրիշներ՝ քիչ մըն ալ դատողութեամբ, այսինքն այսօր այս ժողովին մէջ ըսուած խօսքերուն պատասխանատուութեանը գիտակցութեամբ։ Հոգ չէ որ ցուրտ և անզգայ նկատուին իմ բառերս, ես չվխտի հետևիմ իմ նախորդներուս մեծ մասին օրինակին։ Կարդացուեցան քիչ առաջ ժողովրդային հանրագրութիւններ, ուրոնք իրաւամբ կը յայտնէին հանրութեան յուզումը, ցասումն և պահանջումները։ Անոնք մեզի ոյժ կուտան, բայց մեր այստեղ տալիք որոշումները նոյն անպատասխանատու ոգւով ըլլալու չեն։ Մենք երեսփ. ժողով մըն ենք և մեր ընելիքը յայտնի է. կացութեան մասին վարչութեան և սրբ. նախագահին բացատրութիւնները, իրենց ըրածն ու ընելիքը լսել և այդ մասին մեր կամքը յայտնել իրենց։ Արդ, վարչութիւնն ալ գործ ունի կառավարութեան հետ, կառավարութիւն մը՝ որ նոր է և չի յենուր չորս տարիէ ի վեր երկիրը վարող նոյն ոյժին վրայ, որուն դեռ նոր դիմում կընենք և պատասխան կը ստանանք, թէ մեր պահանջքին գոհացում պիտի տայ։

«Այս դիմումը դեռ երէկ ըրաւ ս. պատրիարքը, արդիւնքին համար անհրաժեշտ եղող գէթ քանի մը օրը չսպասած՝ կրնանք ուրիշ բան մը ընել. ես կը կարծեմ, թէ ոչ. իմաստութիւնն և մեր շահն ալ կը պահանջեն, որ նախ արդիւնքին սպասենք՝ անհամբերութեամբ, յուզմամբ և ցասմամբ, ինչպէս լաւ կը յայտնէ այսօրուան այս ժողովը։ Գալով միջոցներուն, այստեղ այժմէն հրապարակաւ խօսիլը ես բնաւ օգտակար չեմ նկատեր. ոչ մէկ մարմին, մանաւանդ երբ երեսփ. ժողով մըն է, իր ընելիքը կանխաւ աշխարհի առջև կը խօսի։ Ինչ բանի համար են գործադիր իշխանութիւնները, կառավարութիւն կոչուի, վարչութիւն թէ պատրիարք։ Եթէ անոնք կը վայլեն մեր վստահութիւնը, թողունք որ պէտք եղածը ընեն, եթէ ոչ՝ փոփոխուած իշխանութիւնն ունենանք նախ։ Ներկայ պարագաներուն մէջ՝ վարչութեան թերի կազմը մեր վստահութիւնը կը խախտէ, ուստի վերակազմենք կամ ամբողջացնենք զայն և յանձնարարենք, որ կացութեան պահանջած բոլոր գործողութիւնները կատարէ և այն օրն՝ ուր ան ընելիք մը չունենայ՝ գայ և ըսէ մեզի։

«Ս. պատրիարքը առանց մեր հաւանութիւնն առնելու կրնայ շատ բաներ ընել, մինչև անգամ իր հրաժարականը տալ Բ. Դրան, եթէ պէտք տեսնէ։ Ներսէս պատրիարքը շատ անգամ այդպէս ըրած է, մինչ կանխաւ կուգար հարցնել ազգային ժողովին։ Կեզրակացնեմ, ըսելով թէ՝ վարչութիւն և պատրիարք լուրջ գործելու են. լռութեամբ կատարուած գործը շատ աւելի ազդեցիկ է՝ քան ամենաբուռն խօսքերը։ Ցետոյ, երբ անոնք յուսահատին և հոս գան, մենք ալ կրնանք դոնփակ նիստի մը մէջ մեր ընելիքը որոշել։ Կը յուսամ որ այն ատեն ալ ամենքս նոյն զգացումներով կը վարուինք, բայց այժմէն ալ կուզեմ ըսել, թէ պէտք է միշտ միացած ըլլանք և ոչ թէ վարդապետական կամ կուսակցական խնդիրներով բաժնուած մնանք, քանի որ այս երկրին մէջ այսքան տարրական բան մը, կեանքի ապահովութեան կարօտ ունինք դեռ։

«Ի դիմաց վարչութեան Ցարութիւն էֆ. Պօշկէզենեան յայտնեց, թէ վարչութիւնն իր պարտականութիւնը կը կատարէ. իսկ իր պակասեալ անդամները՝ ազգ. ժողովը պիտի լրացնէ, հետևաբար վարչութիւնը մեղադրել աւելորդ է»։

Պատրիարքն ապա խօսք է առնում և յայտնում ժողովին, թէ դեռ ևս չեն սպառված գործելու բոլոր միջոցները, հետևաբար աւելորդ է հրաժարականի խնդիր յարուցանել։ «Նկատի առէք որ այս թալանները, սպանութիւնները կըլլան վայրենի տեղի մը մէջ. 11-րդ զօրաբանակին հեռագիր կացած է և զօրախումբեր շարժման մէջ դրուած են. քանի մը օր համբերութիւն, որպէսզի խոստացուած արդիւնքը տեսնենք»։

Դրանից յետոյ երկրորդ անգամ է ընդմիջում նշանակվում տասն րոպէով։ Նիստը վերսկսվելուց յետոյ ատենապետը շատ բանաւոր ու տրամաբանական է գտնում պատրիարքի վերջին յայտնութիւնը և առաջարկում է ժողովին սպասել դարձեալ մի շաբաթ՝ պահելով այդ նիստում առաջարկված յիշեալ բանաձևերն ու արտայայտված ցանկութիւնները։

Ի վերջոյ ժողովը յայտնի մեծամասնութեամբ ընդունել է մի շաբաթից յետոյ նորից գումարվել՝ տեղեկանալու համար մի շաբաթվայ ընթացքում ձեռք բերված արդիւնքի մասին։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ

Թէ դիսցիպլինան, կարգապահութիւնը բացակայում է վաղուց մեր ազգային-եկեղեցական հաստատութիւնների, մեր Թեմական տեսուչների և հայ ուսուցիչների մէջ, դրա ցայտուն ապացոյցներից մէկն ես այն տարօրինակ յայտարարութիւնն է, որ տպված է Երևանի «Կայծ» շաբաթաթերթի № 35-ի մէջ։

Երևանի Թեմի մի խումբ ուսուցիչներ — այն Թեմի, որի առաջնորդն է Խորէն եպ. Մուրադբէգեան՝ Էջմիածնի այժմեան բէժիմի ֆավօրիտը, և Թեմական տեսուչը՝ Տ. Ռաշմաճեան (իսկ այս երկու հանգամանքը արդէն բացատրում են այդ ուսուցիչների յանդգնութիւնը) — Թւով 25 հոգի յայտնում են, որ իրանք չեն կամենում ենթարկվել Էջմիածնի Ցոբելեանական Ցանձնաժողովի որոշման՝ տօնելու հայ տպագրութեան 400-ամեակը և հայ գրերի գիւտի 1500-ամեակը հոկտեմբերի 13-ին, այլ միանալու են Թիֆլիսի Ցանձնաժողովի որոշման, այն է տօնել նոյեմբերի 26-ին։ Այդ բաւական չէ, նրանք կոչ են անում միւս Թեմերի բոլոր ընկեր-ուսուցիչներին նոյնպէս արտայայտվել, այսինքն, պարզապէս ասելով, նոյնպէս մերժել Էջմիածնի կարգադրութիւնը։

Անկարգապահութեան, անդիսցիպլինայի և ապերասանութեան աւելի մեծ և փայլուն ապացոյց քան այդ՝ չէր կարելի տալ։

Բոլոր քաղաքակիրթ ազգերի և երկիրների մէջ, նոյն իսկ ամենազարգացած դեմոկրատիկ և ժողովրդավար երկիրների մէջ, կարգապահութիւնը, դիսցիպլինան, օրինապահութիւնը առաջադիմութեան զարգացման ամենագլխաւոր պայմաններից մէկն է համարվում։ Քանի որ հրապարակի վրա դրված է մի ծրագիր, այդ ծրագիրը քննելու, իր կարծիքները նրա մասին յայտնելու, փոփոխութիւններ առաջարկելու իրաւունք տրվում է ամեն մի անհատի, բայց երբ կայանում է պատշաճաւոր իշխանութեան կողմից որևէ որոշումն և յայտարարվում վերջնականապէս, այն ժամանակ ամենքը ընդունում են կարգադրութիւնը և կատարում։ Հնարաւոր բան է Ֆրանսիայում կամ Անգլիայում, եթէ, օրինակ, ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրը մի որևէ կարգադրութիւն անէ, իսկ նրա տեսչութեան ներքոյ գտնվող պաշտօնեաները վեր կենան և յայտարարեն, թէ չեն ընդունում այդ կարգադրութիւնը։

Չը նայելով, որ Անգլիան և Ֆրանսիան ամենաազատական և դեմոկրատիկ սկզբունքներով կառավարվող երկիրներ են, բայց հասարակական կարծիքը բնաւ չէր ների մինիստրին, եթէ նա 24 ժամվայ ընթացքում չարձակէր այդպիսի պաշտօնեաներին։

Մեր հայոց ազգային-ծխական և Թեմական դպրոցների վերաբերմամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը նոյն դերն է խաղում, ինչ որ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը։ Այդ մասին կարելի է տարբեր կարծիքներ ունենալ, բայց իրողութիւնը, փաստը այսպէս է։ Արդ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը իր կոնդակով որոշել, կարգադրել է և պատուիրել Ռուսաստանի հայոց բոլոր ծխական և Թեմական դպրոցներին, հոգաբարձութիւններին և ուսուցչական խմբերին, տօնել հոկտ. 13-ին միացեալ յոբելեանը։ Այդ կարգադրութիւնը անպայման պարտադիր պէտք է լինի բոլոր Թեմականների, Թեմական վարչութիւնների, ծխական և Թեմական դպրոցների համար։ Կոնդակից առաջ ես, Թիֆլիսի ծխական դպրոցների մի քանի ուսուցիչներ պրոպագանդա էին մղում ընդդէմ Էջմիածնի Ցոբելեանական Ցանձնաժողովի որոշման, նոյնիսկ դասախօսութիւններ էին կարդում Դիլիջանում, առանց որևէ դիտողութեան ենթարկվելու Թեմական տեսուչ Մէր-Միրաքեանի կողմից, բայց այդ կարելի էր դեռ անտես առնել, քանի որ վերջնական որոշումն չէր կայացած։ Բայց երբ կայացաւ վերջնական որոշումն, երբ հրատարակվեց կաթողիկոսի կոնդակը, ծխական դպրոցների ուսուցիչների կողմից վեր կենալ և յայտարարել, թէ մենք չենք ընդունում, բացասում ենք այդ կարգադրութիւնը — դա արդէն անկարգութեան, ապերասանութեան ծայրը հասած լինելն է նշանակում։

Մենք համոզված ենք, որ ոչ Թեմակալ առաջնորդ Խորէնը, ոչ Թեմական տեսուչներ Տ. Ռաշմաճեանը և Խզմալեանը կարգապահութեան դէմ այդպէս սաստիկ մեղանչողներին ոչ մի պատասխանատուութեան չեն ենթարկի, ինչպէս և ինքն Էջմիածինը ոչ մի պատասխանատուութեան չի ենթարկի անկարգապահ առաջնորդին և տեսուչներին։

Այդ դէպքում, քանի որ Էջմիածինը կամ աւելի ճիշդը կաթողիկոսական իշխանութիւնը անկարող է պահպանել դիսցիպլինա և կատարել տալ իր կարգադրութիւնը իր տեսչութեան և իրաւասութեան ենթարկված հաստատութիւնների և դպրոցների մէջ, աւելի խելացի և նպատակայարմար կը լինէր ամենևին չը հրատարակել այդպիսի կոնդակներ, որոնք, աւաղ, ընդունվում և կատարվում են հեռաւոր վայրերում՝ Կ. Պոլսում, Հնդկաստանում, բայց չեն ընդունվում և կատարվում իր՝ Էջմիածնի քթի տակ, Երևանի Թեմում, որի իսկական առաջնորդն ինքը կոնդակ արձակող Կաթողիկոսն է...

Ցաւալի և տարօրինակ տեսարան...

Ներկայ դէպքում, մենք ղեկավարվում ենք այն ամենքից և ամեն տեղ ընդունված սկզբունքով, որ կարգապահութիւնը, դիսցիպլինան ամեն տեսակ հաստատութիւններ և ասպարէզների, ամեն տեսակ գործունէութեան մէջ աջողութեան, առաջադիմութեան և գործի կանոնաւոր վարման միակ և հաստատուն պայման է։ Ուր չը կայ կարգապահութիւն, այնտեղ առաջ է գալիս լուծումն, քայքայումն։

ԱՐՏԻՍՏ ԻԺԻՆԻ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ

Ինչպէս յայտնի է, օգոստոսի 30-ին Մոսկվայում տօնվեց նշանաւոր դրամատուրգ և արտիստ իշխան Ալէքսանդր Իվանովիչ Սումբատովի, կամ ըստ բեմի՝ Իւժինի, բեմական գործունէութեան 30-ամեակը։

Ճիշդ 1880 թ. օգոստոսի 30-ին առաջին անգամ իշխան Սումբատովը բեմ դուրս եկաւ Մոսկվայի Փոքր Թատրոնում, որի կառավարիչն է այժմ։

«Մշակի» և «Արօրի» խմբագրութիւնները հետևեալ շնորհաւորական հեռագիրն ուղղեցին տաղանդաւոր արտիստին և դրամատուրգին, Մոսկվա.

«Մշակ» լրագրի և «Արօր» ամսագրի խմբագրութիւնները սրտագին շնորհաւորում են փառաւոր արտիստական գործունէութիւնը Կովկասի լաւագոյն զաւակի, որ այնքան շատ նպաստեց համերաշխութեան՝ հայրենիքի ազգութիւնների միջև»։

ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400-ԱՄԵԱԿԸ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒՆ

Արդէն քանի ամիսներ են, որ «Մշակը» և ընդհանրապէս հայկական թերթերը առատ յօդուածներ և վիճաբանութիւններ են պարունակում հայկական տպագրութեան 400-ամեակը տօնելու առիթով։

Թէ ինչ նշանակութիւն ունի այս մեծ տօնը, հասկանում է այն հայը, ով զբաղված է եղել և զբաղվում է հայկական հին և նոր գրականութեամբ, հայի ազգային պատմութեամբ, նրա կեանք ու կենցաղով, և վերջապէս նա, ով գիտէ, թէ ինչ էինք 400 տարի առաջ և ինչ ենք այսօր։

Այո, ճիշդ է, մեծ չէ մեր արած առաջադիմութիւնը, եթէ այն համեմատելու լինենք օտար ազգերի արած հսկայական առաջադիմութեան հետ։ Մենք փոքրիկ ենք եղել և քաղաքական անձուկ դրութեան և աննպաստ պայմանների մէջ, ուստի չէր կարելի մեծ առաջադիմութիւն սպասել մեզանից։ Բայց եթէ առանձին վերցնենք այս 400 տարվայ ժամանակամիջոցը, կարող ենք ասել, որ անհաւին առաջադիմութիւն ենք արել, և դրանից աւելին սպասել չէր կարելի։

Վերցնենք լեզուի հարցը։ Ովքեր էին մեր գրողները։ Չէ որ գլխաւորապէս հոգևորականները, այն էլ ժողովրդին անհասկանալի լեզուով, գրաբարով։ Իսկ ինչ վերաբերում է նիւթերին, յայտնի է որ հոգևորականները, որպէսզի հաւատարիմ մնային իրանց կոչմանը, չէին կարող բացի եկեղեցու վերաբերեալ հարցերից՝ աշխարհային որևէ հարցի մասին գրել, իսկ եթէ կարող էլ էին, չէին անի՝ աչքի առաջ ունենալով ժողովրդի բամբասանքները և զրպարտութիւնները։ Ի՞նչ անէր հոգևորականը՝ գրականութեան տէրը։

Տասնիններորդ դարի հայը չը կարողացաւ բաւականանալ իր նախնիքների նման՝ գրական անհասկանալի լեզուով. նա ինքնագիտակցութեան եկաւ, հասկացաւ կրթութեան մեծ կարիքը, ինչպէս և այն, որ այդ՝ ստանալ գրաբար լեզուով անհնարին էր. նրան հասկանալի էր միայն իր խօսած լեզուն, ուրիշ ոչինչ։ Գրաբարը միևնոյնն էր նրա համար, ինչ յունարէնն ու ասորերէնը հինգերորդ դարի հայի համար։ Եւ ահա նա ծնեց իր միջից այն մեծ մարդուն, որը կրթվելով և շփվելով եւրոպացիների հետ՝ հասկացաւ պարզ լեզուի նշանակութիւնը և գրեց իր աշխարհաբար կամ ժողովրդական բարբառով «Վէրք Հայաստանին», որը մի չը տեսնված բան էր հայ գրականութեան մէջ։ Բայց պակաս չէին հայ ժողովրդի մեծամասնութեան տրտունջները և յետադիմական քայլերը։ Նրանք կարծես մի տեսակ մեղք էին համարում աշխարհաբարով գրելը և դպրոցներում դասախօսելը. այդ երևում է նոյն հեղինակի հրատարակած աշխարհաբար այբբենարանի վատ ընդունելութիւնից։

Եթէ համեմատենք Աբովեանի գրած աշխարհաբարը և մեր արդի հեղինակների գրած լեզուն, այն ժամանակ կը տեսնենք թէ ի՛նչ քայլեր ենք վերցրել այս կէս դարվայ ընթացքում, ինչքան է ծաղկել աշխարհաբարը և դժբաղդաբար որչափ աղաւաղվել։ Իրաւ, մարդ հիանում է լեզուի առաջադիմութեան վրա, երբ համեմատում է «Վէրք Հայաստանին» արդի գրուածքների հետ, որոնք սահուն, ճկուն և հարուստ են, բայց վերջին տարիները, աւաղ, եւրոպական բազմաթիւ անհասկանալի բառերով խրթնացած։ Սա իսկ և իսկ չարագուշակ նախանիշ է, որ ծնունդ է առել մեր աշխարհաբար գրականութեան մէջ։ Ընթերցող, չը կարծէք թէ ես այնքան նախապաշարված եմ, որ չեմ հասկանում եւրոպական բառեր գործածելու նշանակութիւնը և նպատակը։ Այդ հասկանում եմ ես և մէկն եմ նրանցից, որոնք յարմար տեղում և ժամանակին գործ են ածում օտար բառեր։ Բայց արդեօք այդ գեղեցիկ է լինում և այն դէպքում, երբ մենք ունենք միևնոյն նշանակութեամբ բառեր, և էլի եւրոպականն ենք գործ ածում։ Պէտք է ներվի ասելս, որ գուցէ դա շատերի կողմից արվում է լոկ ցոյց տալու համար, թէ իրանք գիտեն այս ինչ կամ այն ինչ եւրոպական լեզուն։ Ապա թէ ոչ՝ ինչն է ստիպում հայ գրողին կամ յօդուածագրին գործ ածել «մոտիվ», «կոմիտէ», «ապիլ», «կլիբ» և ուրիշ բազմաթիւ եւրոպական բառեր, որոնց համանիշները կարծեմ հայկական ճոխ բառարանը կարող կը լինի մատակարարել որոշ չափով։ Ինչքան անհասկանալի է դառնում մեր աշխարհաբարը մանաւանդ նրանց համար, որոնք ծանօթ չեն ոչ մի եւրոպական լեզուի հետ։ Երևի մեր յարգելի գրողներն ու յօդուածագրերը կարծում են, որ իրանց գրքերը կամ յօդուածները միայն իրանց երկրումն են կարդացվում, չը մտածելով զանազան հայ գաղութների մասին։ Երբ հայ թերթերը հասնում են Պարսկաստանի կամ Հնդկաստանի խորքերում ընկած հայի ձեռքը, սա ինչ է նկատում — անծանօթ բառերի կոյտ, բառեր, որոնց արտասանելն երբեմն նոյն իսկ անհնարին է նրա համար։ Մենք, արդի հայերս, խուսափում ենք գրաբարից, համարելով նրան մեռած և անհասկանալի լեզու, բայց միևնոյն ժամանակ մենք կուրօրէն եւրոպական լեզուներից անխտիր փոխ առնելով դարձնում ենք մեր պարզ ժողովրդական լեզուն աւելի խրթին և աւելի անհասկանալի, քան թէ գրաբարը։ Այնպէս որ մի հայի համար թերևս աւելի հեշտ կը լինէր գրաբարը սովորել, քան աշխարհաբարը։ Եւրոպական բառեր գործածելը կարելի է թոյլատրելի համարել միայն այն դէպքում, երբ չունենք եւրոպականին համապատասխանող բառ, նրա նշանակութիւնն էլ պիտի լուսաբանվի փակագծերի մէջ։

Ժամ և յարմար առիթ է լուրջ կերպով վերաբերվելու այս բանին։ Թող տպագրութեան 400-ամեակի տօնը լոկ ձևական հանդէսների և բացագանչութիւնների մէջ չը կայանայ։ Թող հայ գրագէտը, հայ բանասէրը, հայ ուսուցիչը և հեղինակը հասկանան այս վեհ տօնի վեհ նշանակութիւնը, այն տօնի, որ մի դարագլուխ կարող է բանալ հայ գրականութեան համար, և պսակեն նրան այնպիսի պսակներով, որ անթառամ մնան։ Ցաւալի է նոյնպէս, որ նորից կարծարծվի այն գաղափարը, որ հաստատվի մի այնպիսի մեծ հիմնարկութիւն, որ հսկի մեր լեզուի և գրականութեան վրա։

Որպէս անկեղծ հայ և հայի զաւակ, իմ սրտին մօտ է այս մեծ տօնի նշանակութիւնը։ Ուստի մաղթում եմ բարի և աջողակից դարագլուխ մեր խղճուկ գրականութեանը։

Նժդեհ

Կալկաթա

ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԱՐՁԱԿՈՒՐԴԸ

Օգոստոսեան հանդէսները վերջանալուց յետոյ, սկսվում է մինիստրների արձակուրդների երկրորդ սերիան։ Առաջին հերթին հանգստանալու նպատակով իր կալուածքն է մեկնում՝ Նովգորոդի նահանգը՝ մինիստրների խորհրդի նախագահ Վ. Կոկովցեվը։ Առևտրի մինիստր Տիմաշեվը մեկնում է արտասահման 2 ամսով։ Իսկ ժող. լուս. մինիստր Կասսօն մեկնում է իր կալուածքը Բեսսարաբիա։

Սեպտ. 7-ի երեկոյեան Բալմօրալ է մեկնում Պետերբուրգից՝ սըր Էդուարդ Գրէյի հետ տեսակցելու համար՝ արտաքին գործերի մինիստր Սազօնովը։ Սեպտեմբերի սկզբին կրկին Ֆրանսիա է մեկնելու ծովային մինիստր Գրիգօրովիչը։

Մնացած մինիստրներից արդէն արձակուրդ առան Սաբլէրը, Շչէգլովիտովը, Ռուխլովը, Ռուխլովը։ Ներքին գործերի մինիստր Մակարովը մնում է Պետերբուրգում ընտրողական պայքարը ղեկավարելու համար։

Մինիստրների ցրվելու, նաև Կոկովցեվի բացակայութեան պատճառով մինիստրների խորհրդի մեծ նիստեր մինչև սեպտ. 20-ը տեղի չեն ունենայ։ Մինչ այդ ժամանակ կը լինեն այսպէս կոչված «փոքր» նիստեր Խարիտոնովի նախագահութեամբ։ Սեպտ. 28 ի մօտերը կը կայանայ մինիստրների խորհրդի յատուկ մեծ նիստ Կովկասի Փոխարքայ Կոմս Ի. Ի. Վօրոնցով-Դաշկովի մասնակցութեամբ, նուիրված կովկասեան գործերին, գլխաւորապէս Թիֆլիսում բարձր կրթական հաստատութիւն բանալու հարցին։ Կոմս Ի. Ի. Վօրոնցով-Դաշկովը կը գայ մինչ այդ ժամանակ Պետերբուրգ՝ ներկայ գտնվելու իր ազգականուհիներից մէկի հարսանիքին։ («Р. Сл.»)

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱՅԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

Նոր-Բայազէտ, 28 օգոստոսի

Օգոստոսի 8-ից արդէն Պետական Դումայի ընտրութեան մասնակցողների անուանական ցուցակը քաղաքային վարչութիւնը պատրաստել և յանձնել էր տեղական գաւառական վարչութեան։ Նոր-Բայազէտի տեղական ազգաբնակութեան ընդհանուր կուրիայում մտել են 853 ընտրողներ, իսկ ծառայական (ռուսական) կուրիայում՝ 27 հոգի։ Չը նայելով որ ժողովուրդը հրաւիրվում է անձնապէս ստուգելու և իւրաքանչիւրը՝ չը մտցրած դէպքում՝ իր անունը մուծելու ընտրողական ցուցակում, բայց և այնպէս ոչ ոք չէ հետաքրքրվում, քանի որ ժողովուրդը այնքան էլ մեծ ակնկալութիւն չէ նախատեսում այդ ընտրութիւններից։ Մի խօսքով՝ դրա վերաբերմամբ ոչ մի հետաքրքրութիւն չէ տիրում մեր գաւառական ժողովրդի մէջ։

Երբ տեղական բնակչութիւնը ամեն կողմից լքված, առօրեայ կեանքի դառնութիւններից ճնշված իր քաղաքային սեփական ընտրութիւններին (քաղ. աւագի, օգնականի, վարչութեան անդամների և այլն) անտարբեր և անտարբեր է վերաբերվում — ընտրութիւններ, որոնք անմիջապէս կապ

[illegible]
...Պետական Դումայի... [illegible]
...բարգավելով շատ ծայրայեղ դրութեան մէջ են գտնում մեր ժողովրդի կեանքը։

Գ. Սիմոնեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Նիկոլայ Միխայլովիչը գալիս է Բորժոմ։ Կովկասեան պոստ-հեռագրական շրջանի կառավարիչ Մուսէլիուսը մեկնեց դիմաւորելու Մեծ Իշխանին Ռազմավիրական ճանապարհին։

◆ Կովկասեան ճանապարհների հաղորդակցութեան կառավարիչ ինժեներ Գոֆմանը մեկնեց մի ամիս արձակուրդով։

◆ Բամբակագործների համագումարի նախագահ սենատոր Վատացին հրաւէր ուղարկեց քաղաքագլխին՝ մասնակցել համագումարի աշխատանքներին, որ մտադրութիւն կայ սկսել այս ամսի 25-ից։

◆ Կովկասի Փոխարքային ներկայացան «Кавказъ»-ի խմբագիր ռոտմիստր Սիլվիցկին և Բագուի քաղաքապետ գնդապետ Մարտինովը։

◆ Արտասահմանեան դրամատէրերը ամեն կերպ աշխատում են պայմանագրեր կապել Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութեան հետ քաղաքային զանազան ձեռնարկութիւններ կատարելու մասին։ Վերջին անգամ անգլիական մի խոշոր ֆիրմա իր ներկայացուցիչ Ստիւարտի միջոցով ուզում է ձեռք բերել Թիֆլիսը էլեքտրականութեամբ լուսաւորելու հսկայ գործը։ Ֆիրման առաջարկում է շատ ձեռնտու պայմաններ։

◆ Սեպտեմբերի 9-ին Թիֆլիսի քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեանի խնդրանքով բժ. Մարկինովսկին կարդալու է մի դասախօսութիւն դողերոցքի մասին դումայի նիստերի դահլիճում։

◆ Ինչպէս իմացել է «З. Р.» լրագիրը արժանահաւատ աղբիւրներից, կովկասեան բարձր իշխանութիւնները, ուշադրութեան առնելով տեղական պայմանները, մտադիր են նահանգական ագնուականութեան պարագլխի նոր ընտրութիւնը նշանակել եկող տարի մայիս ամսում։

◆ Պոստ-հեռագրական շրջանի վարչութեան այժմեան շէնքը Գոլովինսկի պրոսպեկտի վրա շուտով կը քանդվի և նրա տեղում կը կառուցվի նոր շինութիւն, որի համար կազմված է յատուկ շինարարական մասնաժողով տեղեակ անձերից։

◆ Սեպտեմբերի 16-ին լրանում է „Кавказъ" օրաթերթի աշխատակից բեպօրտեօր Պավլովի ժուռնալիստական գործունէութեան 25-ամեակը։ Թիֆլիսի լրագիրները մտադիր են տօնել Պավլովի յօբելեանը։

◆ Թիֆլիսում ցերեկները տօթ է լինում։

◆ Ինչպէս հեռագրում է Թիֆլիսի Բորսային Կոմիտէտը առևտրի մինիստրութեան, Արևելեան Անդրկովկասում և մասամբ Կախեթիայում, Քարթալինայում, Բորչալուի և Ախալքալաքի գաւառներում ցորենի, գարու բերքը ընդհանուր առմամբ լաւ պէտք է համարել. միացած տեղերում բաւարար է։ Կարսի շրջանում բերքը մի փոքր լաւ չէ։ Արևմտեան Անդրկովկասում եգիպտացորենի բերքը նորմալ է։ Բաթումի շրջանում եգիպտացորենի ցանքսերը փչացել են։

◆ «Кавказъ»-ի ասելով՝ Փոխարքան թոյլատրել է խաղալ հայերէն՝ Վալադեանի «Ժառանգութիւն» 3 գործ. պիէսը։

◆ Հաստատվեց «Գեղարուեստի Թիֆլիսի ընկերութեան» կանոնադրութիւնը։

◆ Օգոստոսի 1-ից մինչև 31-ը Կ. Հ. Բ. Ընկ. ընթերցարանն են յաճախել 4403 հոգի, որոնցից 3033-ը արական, իսկ 1370-ը իգական սեռից։ Գրադարանի բաժանորդներին տրված է տանը կարդալու համար 1191 գիրք, որից 741-ը հայերէն, իսկ 450-ը ռուսերէն։ Ընթերցարանում կարդալու համար տրված է 420 գիրք, որից 305-ը հայերէն, իսկ 115-ը ռուսերէն։

◆ Կ. Հ. Բ. Ընկ. խորհուրդը խնդրում է մեզ տպել, որ ինքն ստացել է պ. Կարապետ Իլյասեանից ի յիշատակ իր որդի Ցարութիւնի յօգուտ Ընկ. որբանոցի 20 ր.։

◆ Քաղաքային սանիտարական խմբերը շարունակ շրջում են շուկաները, գինետուները, ... 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ և 7-րդ քաղաքամասերում, և ոչնչացնում են վատ, փչացած մթերքները։

◆ Սեպտեմբերի 2-ին, երեկոյեան ժամը 9½-ին, Չերքէզովսկայա փողոցում, դէպի կայարան գնացող № 8 էլեքտրաքարշի վագոնից պոկ ընկաւ 15 տարեկան Գէորգի Գաւարտաշվիլին. և երբ կոնդուկտոր Եգոր Սուլթանովը ձեռնում էր նրան, նա վայր թռաւ և ընկաւ դիմացից եկող կառքի տակը, որ անցաւ նրա վրայով և ջարդեց նրան։ Վիրաւորվածին տարան Միքայէլեան հիւանդանոց։ Նրա կեանքը վտանգից զերծ է։

◆ Բագուի ձայնաւորների մեծ մասը սկզբունքով որոշել է պաշտպանել Բագուի քաղաքագլխի պաշտօնի համար Մոսկվայի քաղաքագլխի օգնական Վ. Բրյանսկիի թեկնածութիւնը։ Հարկ եղած դէպքում նրա ռոճիկը մտադրութիւն կայ հասցնել մինչև 36,000 րուբլու տարին։

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Թիւրքիայի հայկական շրջաններից ստացված տեղեկութիւնների համաձայն, հայկական բողոքի միտինգները քիւրդական բարբարոսութիւնների դէմ դեռ շարունակվում են։ Միտինգներին ընդունված բանաձևերի մէջ պահանջ է դրվում գործադրել Բեռլինի դաշնադրութեան 61-րդ յօդուածը։

◆ Թիւրքաց մեծ վէզիրը խոստացաւ հայոց պատրիարքին կախաղան բարձրացնել տալ բոլոր ջարդարար քիւրդերին։

◆ Երիտասարդ-Թիւրքերի կոնգրէսը Կ. Պոլսում վերջացաւ, որոշելով «Մ. և Ա.» կոմիտէտը վերածել քաղաքական կուսակցութեան։ Ընտրված է խորհուրդ 21 հոգուց եգիպտական պրինց Սաիդ Հալիմա փաշայի նախագահութեամբ։ Խորհրդի մէջն են ի թիւս այլոց բոլոր էկս-մինիստրները, 2 քրիստոնեայ՝ սենատոր Բոստանին և էկս-մինիստր Հալաճեանը։

◆ Մակեդոնիայում, Դորիանէ քաղաքում, շուկայի մէջ դժոխային մեքենայի պայթումից սպանվեցին 40, վիրաւորվեցին 80 մարդ։ Զոհերի մեծ մասը թիւրքեր են։ Մահմէդականները յուզվում են։

◆ Իտալական պաշտօնական մամուլը հերքում է Թիւրքիայի հետ հաշտութիւն կնքելու մասին տարածված բոլոր տեղեկութիւնները։

◆ Սօֆիայի, Բելգրադի, Ցէտինիէի և Աթէնքի միջև հեռագրական փոխանակութիւնը դեռ շարունակվում է։ Խօսում են, որ Բալկանեան յիշեալ չորս պետութիւնների համաձայնութիւնը Ռուսաստանի հաւանութեամբ կատարված իրողութիւն է։

◆ Բուլգարիան, Սերբիան և Ցունաստանը շատ շուտով միասին պահանջելու են Բ. Դռնից գործադրել խոստացված բարենորոգումները Մակեդոնիայում։

◆ «Бирж. Вѣд.»-ին հեռագրում են Բեռլինից, որ Միջերկրական ծովն են գնում ֆրանսիական 6 զրահապատ ռազմանաւ, իսկ Հիւսիսային ծովում կը մնան երեքը։ Ռուսական նաւատորմը կենտրոնացած է Բալտիկ ծովում, երբ գերմանական նաւատորմի գործունէութիւնները դժուարացնելու նպատակով. Անգլիական նաւատորմը կը մնայ Նորվեգիայի մօտերը։ Զինուորական բարդութիւնների դէպքում նաւատորմերի առաջին ընդհարումը տեղի կունենայ Միջերկրական ծովում. իսկ ֆրանսիական նաւատորմին կը յանձնարարվի գործել աւստրո-իտալական նաւատորմի դէմ։

◆ Ռուսաց արտաքին գործերի մինիստր Սազոնովը, անգլիական արտաքին գործերի մինիստր սըր Էդուարդ Գրէյը և պարսկական խնամակալը տեսակցութեան ժամանակ լուծելու են Ռուսաստանի և Անգլիայի՝ Պարսկաստանում ունեցած շահերը շօշափող հարցերը։ Այն ժամանակ և վերջնականապէս կորոշվի Պարսկաստանի դրութիւնը և Ռուսաստանի ու Անգլիայի վերաբերմունքը դէպի նա։

◆ Ցայտնի գրող Կորոլէնկոյի անունը հանվեց Խարկովի ընտրողների ցուցակից 129-րդ յօդուածով դատվելու պատճառով։

◆ «Рѣчь»-ը հաղորդում է, որ նախկին շահի կողմնակիցները՝ Սիփեհդարը, Շուջա-ուդ-Դովլէն և Բաշիր-Միւլքը աշխատում են հեռացնել տալ Պարսկաստանից Սարդար-Ասադին։ Անգլիան աջակից է ագիտացիային, որ հետամուտ է վերադարձնել նախկին շահին։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԵՌ. ԳՈՐԾ.)

3 սեպտեմբերի

ՊԷՆՍԱԿՈԼԱ։ Ֆլօրիդայի ափերին փոթորիկը ափ շպրտեց ամերիկական «Պենրոզ» պատերազմական նաւը, մի քանի մեծ շոգենաւ և շատ փոքր նաւեր։

ՎԱՇԻՆԳՏՕՆ։ Ծովային մինիստրութիւնը պաշտօնապէս հաղորդում է, որ Պանամայի ջրանցքը 1913 թւի աշնանը կը բացվի նաւերի ձմերային երթևեկութեան համար։

ԿԻՍԼՕՎՕԴՍԿ։ Հեղեղը քշեց տարաւ կամուրջներ, ծածկել է գերանները, «Նարզանի» աղբիւրի ճեմելիքը։ Զոհվեցին շատ անասուններ։ Տները լի են ջրով։ Ջրանցքը փչացաւ։ Քաղաքը մնացել է առանց ջրի։ Վնասները մեծ են։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Գրաւվեց «Невск. Зв.»-ի 24-րդ համարը։

Բարձրագոյնս հաստատվեց Պետական Խորհրդի երկրորդ դեպարտամենտի որոշումը, որի համաձայն անգլիացի Ստիւարտին կապալով են տրվելու հողաբաժիններ Կովկասում՝ Գեօկչայ լճի մօտերը ջրաէլեքտրական կայարան շինելու համար։

Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը 1913 թւի նախահաշւով նախագծել է բանալ պետութեան զանազան քաղաքներում 21 գիմնազիա, 6 ռէալական դպրոց, 4 պրոգիմնազիա վերածել գիմնազիոնի։

Մոսկվայի քաղաքապետ Ադրիանովը դառնում է անդամ Նորին Մեծութեան շքախմբի՝ մնալով իր այժմեան պաշտօնում։

ՄԱՐՍԷԼ։ Մուլայ-Հաֆիդը «Մօնգոլիա» նաւով մեկնեց Ջիբրալտար։

ԲԵՐԼԻՆ։ «Հանզա» դիրիժաբլը 16 մարգով ժամը 7½-ին առաւօտեան թռաւ Համբուրգից ծովային վարժութիւններին մասնակցելու համար. կէսօրին անցաւ Հէլգոլանդի վրայով, դիմելով դէպի ծովը, ժամը 4 ու 50 ր. ցերեկով իջաւ Հէլգոլանդում։

ԿԱՆՏՕՆ։ Քաղաքի դրսի մասը պաշտպանող հնդկական զօրքի մէջ ապստամբութիւն բռնկվեց։ Սպանվեց մի հնդիկ օֆիցէր։ Զօրքերը յետ կանչվեցին Հօնգկօնգ և փոխարինվեցին նորերով։

Խմբագիր՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՑԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆՆԿԱՐԱԳՐԵԼԻ ԱԽՈՐԺ ԶԳԱՅՄՈՒՆՔ Է նկատվում, երբ գլուխը լուացվում է Պիկսաֆոնով, քնքոյշ, հեղուկ ձիւթային սապօնով, որ նշանակված է գլխի լուացումների համար և որը քիմիական պատէնտային միջոցով մաքրված է ձիւթային վատ հոտից։ Պիկսաֆոնը ոչ միայն մաքրում է մազերը, այլ և, շնորհիւ իր մէջ պարունակվող ձիւթի, ուղղակի գրգռեցուցիչ կերպով ազդում է մազերի արմատի վրա։ Բացի այդ, նա տալիս է հարուստ փրփուր և շատ հեշտութեամբ մաքրվում է մազերի վրայից։

Պիկսաֆոնով մի քանի անգամ լուացվելուց յետոյ ամեն ոք զգում է նրա բարեբար ազդեցութիւնը և համոզվում, որ Պիկսաֆոնը իսկապէս ամենալաւ միջոցն է գլխի կաշին մաքրելու և մազերը ամրացնելու համար։

Պիկսաֆոնի մէկ սրուակը, որ բաւականանում է մի քանի ամիս, արժէ 1 ր. 50 կօպ.։ Վաճառվում է բոլոր համապատասխան խանութներում։ Ամենալաւ վարսավիրները գլուխների լուացումը կատարում են Պիկսաֆոնով։ (М. 219821)

ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ ԵՄ
պատուէրներ մանկէքն պաճուճանքների համար։ Պատուէրներ տուողներին խնդրում եմ բերել իրանց լիֆերը։ Հասցէս՝ Бѣлинская № 13, мастерская Абутадзе.
657. 1—1

Բոլոր գրախանութներում վաճառվում են
Ց. ՏԷՐ-ՄԻՐԱՔԵԱՆԻ
հետևեալ գրքերը.
1) Դասաւանդութեան ուղեցոյց, օրինակելի դասեր և նրանց տեսութիւնը. . . 1 ր.
2) Իրաշրջանների վերածված թւաբանական խնդիրների ժողովածու, Ա. և Բ. տարիների դասընթացք. . . 30 կ.
3) Հարտման Ռուդամի Իրաշրջանների վերածված թւաբանական խնդիրների ժողովածու Գ. տարվայ դասընթացք։ Բ. տպագր. . . . 30 կ.
4) Նոյն գրքի Դ. տար. դասընթ. 35 կ.
5) Դեռահասների ազատ ընթերցանութիւնը (տեսութիւն և յանձնարարելու ու մերժելու գրքերի համառ. գրախօսութ.). 40 կ.
6) Դեռահասների ձեռնարկ (350 յանձնարարելի ու մերժելի գրքերի համառօտ գրախօսութիւն) . . 25 կ.
7) «Ռուդէ», ժողովրդական դպրոցի մեթոդիկա. փոխ. գերմաներէնից. . . 1 ր. 50 կ.
Պահեստը «Գ Ի Ր» գրավաճառանոցում (Тифлисъ, Книжн. магазинъ „ГИРЪ".
(Հ.Հ.) 638. 3—2

Наша Азбука
Иллюстрированная оригинальными рисунками изъ кавказской жизни и приспособлена для кавказскихъ школъ.
Составили В. С. и Ш. Х.
Цѣна 30 коп.
Դիմել Թիֆլիսի բոլոր գրավաճառներին։
(Հ. Հ.) 620. 10—4

ԹԱՒՐԻԶԻ
հայոց ԱՐԱՄԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ համար
Հարկաւոր են
1) ՄԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ [illegible] III բաժանմունքում [illegible] 10—24 դաս [illegible] 350—370 [illegible]
2) ՄԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ հայոց լեզուի [illegible] 24 դաս [illegible] 300 [illegible] 30 [illegible]
(ա.օ.) 655. 3—2

Ներսիսեան դպրոցի VII դասարանի ՄԻ ԱՇԱԿԵՐՏ ցանկանում է
ՈՒՆԵՆԱԼ ԴԱՍԵՐ
[illegible]
Դիմել Коджорская № 2, Кюэзджицу. 651. 2—2

ՀԱՇՒԱՊԱՀԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ
Գ. եւ Մ. ՏԷՐ-ԴԱՒԹԵԱՆՑՆԵՐԻ
Թիֆլիսում (Նիկոլաեւսկայա փող. № 36, Վօրօնցօվի արձանի մօտ)։
Մանրամասն տեղեկութիւններ տրվում են Կուրսերի գրասենեակում ամեն օր՝ երեկոյեան ժամը 4—7-ը։
(ա.օ.) 579. 25—21

Բոլոր ԳՐԱԽԱՆՈՒԹՆԵՐՈՒՄ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
ՍԱՀԱԿ ԱՒ.-ՔԱՀ. ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ
աշխատասիրած կրօնի դասագրքերը։
I. Ուսուցիչների համար — գին ր. կ.
Ստորին շրջան
1) Ուղեցոյց Հին-Ուխտի, մասն Ա. » 80
2) Ուղեցոյց Հին-Ուխտի, մասն Բ. » 85
3) Ուղեցոյց Նոր-Ուխտի, մասն Ա. 1 »
4) Ուղեցոյց Նոր-Ուխտի, մասն Բ. 1 [illegible]
Միջին շրջան.
5) Դասագիրք կրօնի, հատոր Դ. 1 50
6) Դասագիրք կրօնի, հատոր Ե. » [illegible]
7) Տաճն պատուիրան . . » 50
II. Աշակերտների համար — Ընդարձակ
ա) Ծխական դպրոցների համար
8) Դասատետր կրօնի, Ա. տարի 25
9) Դասատետր կրօնի, Բ. տարի 25
10) Դասատետր կրօնի, Գ. տարի 25
11) Դասատետր կրօնի, Դ. տարի 30
բ) Պետական դպրոցների համար
12) Դասատետր կրօնի, Ա. տարի 25
13) Դասատետր կրօնի, Բ. տարի 25
14) Դասատետր կրօնի, Գ. տարի (ոչ պատկերազարդ) . . . 30
գ) Ծխ. և պետ. դպրոցների համար
15) Հին-Ուխտ 50
16) Նոր-Ուխտ 45
17) Գործք Առաքելոց 45
դ) Թիւրքահայ դպրոցն. համար
18) Հին-Ուխտ 45
19) Նոր-Ուխտ 45
20) Բարոյախօսութիւն (էթիկա) 50
21) Մի քանի խօսք հայ կրօնաւորներին 10
Պահեստը «ԳԻՐ» գրավաճառանոցում,
Հեղինակի հասցէն՝ Бебутовская, 20.
(Հ.Հ.) 637. 5—2

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ նպաստով պահվող Տանձոտ, Սաչխերի, Չխարի և Ծուզրութ գիւղերի դպրոցների համար
ՀԱՐԿԱՒՈՐ ԵՆ ցենզաւոր ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐ։ Պայմանների մասին դիմել Ընկ. գրասենեակը (Абасъ-Абадская пл., с. д., № 7)
658. 1—1

Քամոյեան ս. Գէորգ Օրիորդաց երեքդասեան դպրոցու
Բացված է VI ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ (III հիմնական դասարան)
Ազատ տեղեր կան II, III, IV, V և VI բաժանմունքներում։
Ընդունելութիւնը կը շարունակվի մինչև սեպտեմբերի 8-ը։
Դպրոցը գտնվում է Броссе тупикъ, № 8.
(ու.) 652. 2—1

ՆԻԿ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ
ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
երեք կամ չորս տարվայ դասընթաց ունեցող միդասեան դպրոց. համար
(Մարդ, կենդանիներ, բոյսեր, օդ, ջուր եւ երկիր)
Համաձայն ծրագրի, բազմաթիւ պատկերներով, գինը 50 կոպ.

ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
հինգ կամ վեց տարվայ դասընթաց ունեցող երկդասեան դպրոց. համար
Մասն I ՄԱՐԴ և ԿԵՆԴԱՆԻ, Բ. բարեփոխած տպ. գինը 60 կ.
» II ԲՈՅՍ » » » 50 կ.
Բոլոր դասագրքերն էլ կազմված են կենսաբանական ուղղութեամբ։
ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ ՆԱԵՒ
1) «Կենդանիների գոյները», գինը 15 կ., 2) «Թէ ինչպէս են տարածվում սերմերը», գ. 20 կ., 3) «Թէ ինչու համար է ծաղիկը», գ. 20 կ., 4) Վիլհէլմ Բօլշէ «Մարդու ծագումը», թարգմ. գերմաներէնից՝ գ. 40 կ.։
Դիմել գրավաճառներին։
(օ.մ.) 645. 10—2

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է
Ս. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆԻ եւ Մ. ԶԱՌԱՓԵԱՆԻ կազմած
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԱԳԻՐՔԸ
(պատկերներով եւ քարտէզներով)։
Գիրքը կազմված է ըստ ռուսական և ֆրանսիական նորագոյն դասագրքերի, յարմարեցրած յատկապէս ծխական դպրոցների ծրագրին։ Շուտով լոյս կը տեսնի գրքի II մասը VI դաս. դասընթացք։ Պահեստը գտնվում է Թիֆլիսի «ԳԻՐ» գրախանութում և կազմողների մօտ՝ Баку, Армянское училище.
(օ.մ.) 8—2

ՑԻՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՂԷՆՆԵՐԻ ՊԱՀԵՍՏ
Ինժեներ Ի. Ս. Պօնդոյեվի
Թիֆլիս, Ելիզավետին. փ. № 164, անկիւն Բակինսկայա փ.։ Տէլէֆօն № 10—93.
ՊԱՀԵՍՏՈՒՄ ԿԱՆ
ՑԵՄԵՆՏ ԵՐԿԱԹԷ ԳԵՐԱՆՆԵՐ
ԵՐԿԱԹ—անկիւնի, կաթսայի, րիֆլէնոյ, տանիքի՝ սև և ցինկով պատած։ ԱՍՖԱԼՏ սըզրանեան։ ԳՈՒԴՐՕՆ, կրակի դիմացող աղիւս և կաւ։ Ցինութեան և փուչ ԱՂԻՒՍ, ԿՂՄԻՆՏՐ մարսէյլեան տեսակի և այլ առարկ.։ Աղիւսի սեփակ. գործարան Թիֆլիսում։ Ամեն տեսակ շինարարական նիւթեղէն. համար տրված պատուէրները կատարվում են շուտափոյթ։
(Հ.ու.կ) 617. 50—6

23 ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ 3 ր. 45 կօպ.
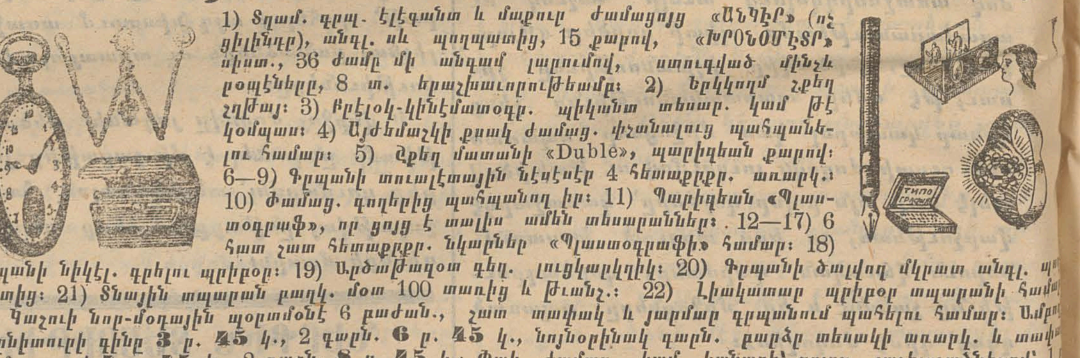
1) Տղամ. գրպ. էլէգանտ և մաքուր ժամացոյց «ԱՆԿԸՐ» (ոչ ցիլինդր), անգլ. սև պողպատից, 15 քարով, «ԽՐՕՆՕՄԷՏՐ» սիստ., 36 ժամը մի անգամ լարումով, ստուգված մինչև րօպէները, 8 տ. երաշխաւորութեամբ։ 2) Ներկազմ շղթա շղթայ։ 3) Բրէլօկ-կինէմատօգր. պէկանտ տեսար. կամ թէ կօմպաս։ 4) Այժեմաշկի քսակ ժամաց. փչանալուց պահպանելու համար։ 5) Ճքեղ մատանի «Duble», պարիզեան քարով։ 6—9) Գրպանի տուալէտային նէցէսէր 4 հետաքրքր. առարկ.։ 10) Ժամաց. գողերից պահպանող իր։ 11) Պարիզեան «Պլաստօգրաֆ», որ ցոյց է տալիս ամեն տեսարաններ։ 12—17) 6 հատ շատ հետաքրքր. նկարներ «Պլաստօգրաֆի» համար։ 18) Գրպանի նիկէլ. գրելու պրիբօր։ 19) Ալծամթաղօտ գեղ. լուցկարկղիկ։ 20) Գրպանի ծալվող մկրատ անգլ. պողպատից։ 21) Տնային տպարան բաղկ. մօտ 100 տառից և թւանշ.։ 22) Լիակատար պրիբօր տպարանի համար։ 23) Կաշուէ նոր-մօդային պօրտմօնէ 6 բաժան., շատ տափակ և յարմար գրպանում պահելու համար։ Ամբողջ գարնիտուրի գինը 3 ր. 45 կ., 2 գարն. 6 ր. 45 կ., նոյնօրինակ գարն. բարձր տեսակի առարկ. և տափակ ժամացոյցով 4 ր. 45 կ., 2 գարն. 8 ր. 45 կ.։ Փակ ժամաց. կամ կանացի՝ բոլոր յաւելուածներով՝ 1 ր. թանկ։ Ճանապարհածախքը 40 կ., Սիբիր՝ 75 կ.։ Ուղ. ենք վերադիր վճ. առանց կանխավճ.։ Չրի հետաքրքիր պրէմիա 8 ր. արժող.։ Հասցէագրել՝
Т-ву „ПАТЕНТЪ". ВАРШАВА. Св. Креста № 48. Отд. 67.
Խնդրվում է հասցէն կարել և ամուր կպցնել ծրարին կամ բացիկին։
(ա.5) (В. 44321) 2—2

Տ. Մ. ՓԻԼՈՅԵԱՆԻ
Առևտրական Գիտութիւնների Կուրսերում
Նոր մեթոդով սովորեցվում են
ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ, ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆ և ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ
ազատ կարդալ, գրել և խօսել կարճ ժամանակվայ ընթացքում տեսական և գործնական պարապմունքների միջոցով, հանրամատչելի վճարով։ Կազմակերպվում են հասակաւորներից երեկոյեան խմբեր։ Ձրապարզական Դասընթացքներ արտասահման գնալ ցանկացողների համար։ Մանրամասն տեղեկութիւնները և ընդունելութիւնները կուրսերի գրասենեակում—ամեն օր՝ ժամը 10—12-ը և 4—7-ը։ Միխայլօվսկի պր. № 24—4.
(ա.օ.) 643. 0—3

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный